

TEVEKKÜL, KADER BAĞLAMINDA DEPREM VE SORUMLULUK BİLİNCİ EARTHQUAKE AND RESPONSIBILITY AWARENESS IN THE CONTEXT OF TAWAKKUL AND DESTINY

Geliş Tarihi: 21.04.2020 Kabul Tarihi: 08.09.2020

✉ FİKRET KARAMAN

PROF. DR.

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ / İLAHİYAT FAKÜLTESİ

orcid.org/000-0002-5640-2901

fkaraman23@yahoo.com

ÖZ

Deprem, tarih boyunca insanlığın gündeminde var olmuştur. Nerede, ne zaman ve hangi şiddetle gerçekleşeceği bilinmeyen bu felaketin özelliği, can ve mal kaybına yol açmasıdır. Bu nedenle ekonomik gücü zayıf olan ve önlem alamayan toplumlar depremden daha çok etkilenmektedirler. Önlem almadan deprem ve kazaları zorunlu bir kader anlayışıyla yorumlamak veya ilahi bir ceza olarak algılamak doğru değildir. Aksine evrende var olan her şey belli bir ölçü ve düzen içinde yaratılmıştır. Deprem de bu ölçü ve yasalar kapsamında, yer içindeki fay kırıkları üzerinde biriken enerjinin boşalmasıyla meydana gelmektedir. İslâm dini insanı; bütün doğal afet ve kazalara karşı, tevekkül, irade, kader, akıl ve bilimin ön gördüğü şekilde kapsamlı biçimde sorumlu tutmuştur. Buna göre; çağın gelişen teknik araç ve gereçleri dikkate alınarak muhtemel doğal afetlere, trafik ve iş kazalarına yönelik önlem alınması dinî ve insani bir görevdir. Nitekim Japonya ve kalkınmış ülkelerin söz konusu olaylarla ilgili aldıkları tedbirler başarılı olmuştur. Bu vesile ile alana katkı sunmak amacıyla "Tevekkül, Kader Bağlamında Deprem ve Sorumluluk Bilinci" başlığı altında elinizdeki bu çalışmanın yapılması uygun görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Tevekkül, Kader, Deprem, İrade, Sorumluluk.

ABSTRACT

Earthquake has been on the agenda of humanity throughout history. The characteristic of this disaster, the time, location, and magnitude of which is unknown, is that it causes loss of life and property. Therefore, societies with weak economic power and insufficient precaution are more affected. It is not correct to interpret earthquakes and accidents with an understanding of inevitable fate or to perceive them as divine punishment without taking precautions. On the contrary, everything that exists in the universe has been created in a certain measure and order. Earthquakes occur within the scope of these measures and laws by the discharge of energy accumulated on the fault fractures in the ground. Islam holds human responsible for all natural disasters and accidents in a comprehensive manner, as foreseen by tawakkul, will, destiny, reason and science. According to this, it is a religious and humanitarian duty to take precautions for possible natural disasters, traffic and work accidents by considering the developing technical tools and equipment of the age. As a matter of fact, the measures taken by Japan and developed countries regarding these events are successful. In order to contribute to this field, it has been deemed appropriate to conduct this study under the title "Earthquake and Responsibility Awareness in the Context of Tawakkul and Destiny".

Keywords: Tawakkul, Destiny, Earthquake, Willpower, Responsibility.

EARTHQUAKE AND RESPONSIBILITY AWARENESS IN THE CONTEXT OF TAWAKKUL AND DESTINY

SUMMARY

The characteristic of this disaster, the time, location, and magnitude of which is unknown, is that it causes loss of life and property. Therefore, societies with weak economic power and insufficient precaution are more affected. It is not correct to interpret earthquakes and accidents with an understanding of inevitable fate or to perceive them as divine punishment without taking precautions. On the contrary, everything that exists in the universe has been created in a certain measure and order. Earthquakes occur within the scope of these measures and laws by the discharge of energy accumulated on the fault fractures in the ground. Islam holds human responsible for all natural disasters and accidents in a comprehensive manner, as foreseen by tawakkul, will, destiny, reason and science. According to this, it is a religious and humanitarian duty to take precautions for possible natural disasters, traffic and work accidents by considering the developing technical tools and equipment of the age. As a matter of fact, the measures taken by Japan and developed countries regarding these events are successful.

In the recent past, there have been many earthquakes in our country that resulted in property damage and deaths. In the investigations made after the earthquake, many defects and errors were detected such as location selection, project errors, lack of inspection, poor quality, and insufficient material usage. So much so that while one of the two adjacent structures was intact and standing, the other was destroyed. Because the buildings were built by different people. While sufficient and proper material was used in one of them, insufficient or poor-quality material was used in the other. For this reason, it seems that human flaws come to the fore in the collapsed buildings. Due to this issue, many buildings unfortunately have been graves for their residents in Erzincan, Marmara, Van and Elazığ earthquakes in the last quarter of the century. Because the people who undertook this job prioritized their own interests rather than focusing on the quality of the job. Moreover, they abused their authority and influence. They also deactivated the administrations and relevant legislation in order to achieve these targets. Even if law suits were filed against those responsible, whose mistakes were documented, after the earthquakes, it was too late. Therefore, even if punishment is given in return for the pain and tears experienced, it

will not benefit anyone. Loss of life and property will not come back. As encountered in daily life, people immediately need to reinforce their sense of responsibility on this issue. For this reason, the importance of studies on religious, moral, social and psychological issues on natural disasters is indisputable. For both the individuals and the society needs to be enlightened on religious and moral issues and be reminded of the sense of responsibility in order to minimize the losses in accidents, earthquakes, disasters, etc.. This sensitivity in natural disasters is at least as important as geology, planning, technical and engineering studies. It should not be forgotten that every study to be conducted in this field is both a public service and an expression of the value given to human life. The real sense of tawakkul (trust) begins after these comprehensive studies are done. Otherwise, nobody has the right to put forward an excuse such as “it is in our destiny” for the victimization suffered due to human fault. As a matter of fact, in the Qur’an, saving the life of a person is regarded as equivalent to saving all humanity.

Human is the only creature on earth with a sense of responsibility. Because human beings are unique creatures with the mind and will that are not found in any other living things, with their faith, value judgments, and lifestyle. Therefore, human is asked to choose the right path in moral, social, cultural and legal aspects, and is held responsible for their actions. In fact, what shapes life is people’s willed behaviors and responsibilities. Because the Almighty Allah entrusts the development of the earth to humans. In that case, it is not right to be hasty to blame the other for what happened due to the problems experienced during the disasters. Therefore, whatever the reason is, it is not correct to blame each other for disasters. However, it may be appropriate to take action after sound information and documents are found and the criminals are identified. Technical and professional interpretations, especially on the challenges that arise, should be left to the views of scientific experts.

In order to contribute to this field, it has been deemed appropriate to conduct this study under the title “Earthquake and Responsibility Awareness in the Context of Tawakkul and Destiny”. Because the world has to continue to live face to face with incidents such as earthquake, war, fire, floods and epidemics, as it has been until today.

GİRİŞ

İnsanlar tarih boyunca buldukları coğrafyanın özelliğine göre deprem, sel, çığ, heyelan, biyolojik atıklar, salgın hastalıklar ve kazalar gibi felaketlerle iç içe yaşamışlardır. Nerede, ne zaman ve nasıl ortaya çıkacağı bilinmeyen bu olayların ortak paydası; insanın kontrol gücünü zorlaması, ruh sağlığını ve toplum psikolojisini etkilemesi,¹ can ve mal kayıplarına yol açmasıdır. Bu bağlamda bilinmeyen aralıklarla ve farklı bölgelerde meydana gelen olaylardan biri de depremdir. Arapçada zelzele, Türkçede ise deprem olarak ifade edilen yer sarsıntıları, geçmişten günümüze kadar, insanlığın gündeminde var olmuştur.² Deprem; yol açtığı yıkım, korku, panik, çaresizlik ve şiddetiyle kıyamete de benzetilmiştir.³ Bu benzetmenin yapılmasında Kur’ân’da kıyamet anını ifade eden yer sarsıntısı, içinde olanları dışarı atması, şiddeti ve korkusu etkili olmuştur. Nitekim 17 Ağustos 1999 tarihinde Marmara depremini yaşayanların da, % 48 ‘i uykudan gürültü, uğultu ve sarsıntı ile uyandığını ifade ederek yaşadıklarından hareketle “acaba kıyamet mi kopuyor” diye düşüncüklerini belirtmişlerdir.⁴

Kur’ân’da Zilzâl sûresi ile Hac sûresinin ilk âyetlerinde tasvir edilen zelzele, fay hatlarının kırılmasıyla meydana gelen deprem şeklinde algılanmamalıdır. Söz konusu âyetlerde, zelzele ile kıyametin şiddetine dikkat çekilmiştir. O gün büyük bir sarsıntı ile yerin altının üstüne geleceği, dağların ve ağaçların yerlerinden sökülüp toz gibi dağılacağı açıklanmıştır.⁵ İslâm bilginleri bu

¹ Ali Köse-Talip Küçükcan, *Doğal Âfetler ve Din* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2000), 7.

² Matthys Leviy-Mario Salvadin - çev. Turgut Gürer, *Deprem Kuşağı Deprem Nedir? Ne Değildir?* (İstanbul: Doğan Kitapevi, 1995), 12.

³ Zilzâl, 99/1-2; Hac 22/1-2; Vâkı’a, 56/4-6.

⁴ Naci Kula, “*Deprem ve Kıyamet Benzetmesi*” *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9/9, Eylül 2000, 352-360.

⁵ Süleyman Ateş, *Kur’ân Ansiklopedisi* (İstanbul: Kur’an Bilimleri Araştırma Vakfı (Kuba)Yayınları, 1997) 23/ 214.

büyük depremi yer küreye izafe ederek; “kütlesinin büyüklüğü ile orantılı dalgalarla desteklenen bir sarsıntı olup, kıyametin kopma anına işaret ettiği” şeklinde yorumlamışlardır.⁶ Zira yer, aralıksız ve peş peşe sarsıldığı zaman, üzerinde bulunan dağ, ağaç ve binalar yıkılıp dağılacaktırlar.”⁷

Dünyadaki depremle ilgili geleneksel yorumlar, bilimsel araştırmaların ilerlemesiyle yerini, bilimin açıkladığı yasalar kapsamında fay hatlarının kırılması, gaz ve lav püskürmesi şeklindeki açıklamalara bırakmıştır. Ne var ki fay hatlarının kırılma hızının keşfinden sonra da -önlem alınmadan- riskli alanlar üzerine yerleşimlere devam edilmiştir. Bugün depremle birlikte teknolojinin insan hayatına girmesiyle başlayan ve artarak devam eden, kimyasal atıklar, bulaşıcı hastalıklar, hava, deniz ve karadaki kazalara varıncaya kadar birçok olay çevremizi kuşatmıştır. Oysaki Kur’ân evrenin ve evrene konan yasaların, insanın hayat kalitesini iyileştirmek için konduğunu ifade etmektedir.⁸ Yeryüzünün de, insanların üzerinde gezmeleri ve faydalanmaları amacıyla yaratıldığına dikkat çekilmiştir.⁹ O halde insanlar, doğal afetlerden korunmaları için başka bir dünyaları olmadığına göre, üzerinde yaşadıkları coğrafyayı, felaketlere karşı önlem alarak korumak zorundadırlar.

Kur’ân’da evrenin ve ona bağlı tamamlayıcı parçaların bir ölçüye göre yaratıldığı, her şeyin ilminin Allah katında olduğu, göklerde ve yerde gerçekleşen hiçbir şeyin tesadüfe bağlı olmadığı açıkça belirtilir: “Gaybın anahtarları yalnızca O’nun katındadır. Onları ancak O bilir. Karada ve denizde olanı da bilir. Hiçbir yaprak düşmez ki onu bilmesin. Yerin karanlıklarında taneyi de bilir. Hiçbir yaş, hiçbir kuru yoktur ki apaçık bir kitapta olmasın.” (En’âm, 6/59.) Âyette gaybın hazinelerinin Allah katında olduğu söylenmekle, gizli kalan şeyleri, yalnız Allah’ın bildiği ifade edilmektedir. Buna bağlı olarak insan var olan her şeyin, bir ölçü ve hesapla meydana geldiğinin farkındadır.¹⁰ Bununla birlikte insanın gök ve tabiat bilimlerine yönelik araştırmalar yapması da teşvik edilmiştir. Özellikle duyuların ve bilimin algılama sınırları içine giren atmosfer ve tabiat olayları her türlü incelemeye açıktır. Böylece hayati önem arz eden meteoroloji bilimi, yer bilimi, deniz ve hava sahası, tarih boyunca insanoğlunun en çok merak ettiği alanlar olmuştur.¹¹ Bu merak günümüzde artarak devam etmektedir.

⁶ Hayrettin Karaman, v.dğr. *Kur’ân Meali Türkçe Meâl ve Tefsir*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003), 4: 6.

⁷ Sabunî Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefasir Tefsirlerin Özü* çev. Sadreddin Gümüş, (İstanbul: Ensar Yayınları, 1990), 7: 388.

⁸ Karaman, v.dğr. *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 5: 346.

⁹ Mülk, 68/15.

¹⁰ Erkan Yar, “*Deprem, Fırat Gazetesi*”, 31 Ocak 2020, 2.

¹¹ Süleyman Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988), 3: 158.

1. Deprem veya Zelzele

Depremın Arapça karşılığı “ez-Zelzele” (الزلزلة) olup sözlükte; ayak sürçmesi anlamına gelen “zelle” (زَلَّة) kelimesinden türetilmiştir.¹² Zelle ise, ayak sürçmek ve kasıt olmadan sevaptan hataya meylettir.¹³ Kaygan bir yerde ve kasıt olmadan ayağın kaymasına da zelle denmiştir. Zelzele ise; bu kelimedeki harflerin tekrarı gibi, ondaki titreme halinin devamı ve iki el arasında tutulan eleğin çalkalanması anlamına gelmektedir.¹⁴ Diğer bir anlatımla zelle mu’at hareketler, “zelzele” ise, kendisinde tekrar manası mevcut olan, şiddetli ve büyük hareketler için kullanılmaktadır. Zelzele, eylem biçimi olarak bir şeyi ırgalayan, sarsan, belâ ve şiddet manasını da ifade etmektedir.¹⁵ Deprem terim olarak; “yer içindeki fay kırıkları üzerinde biriken enerjinin aniden boşalması sonucu meydana gelen yer değiştirme hareketinin yol açtığı, karmaşık, elastiki dalga hareketleri” şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁶

Şüphesiz ki deprem ve diğer doğal afetlerde; can ve mal kaybının, en az zararlar sonuçlanması için herkesin alanıyla ilgili sorumluluk bilincini kavraması gerekir. Bu olayların fiziki, jeolojik, teknik, malzeme kullanımı, proje ve laboratuvar çalışmalarıyla ilgili kısmı işin alan uzmanlarına bırakılması daha uygundur. Aynı şekilde zelzelenin kıyamet boyutunu tasvir eden yorumlar da bu çalışmanın konusu dışındadır. Doğal afetler ve kazalar, birey ve toplumu doğrudan etkilediğine göre, konunun dini, sosyal, kültürel, sosyolojik ve psikolojik özellikleri de bulunmaktadır. Hal böyle olunca elinizdeki araştırmanın “*Tevekkül, Kader Bağlamında Deprem ve Sorumluluk Bilinci*” başlığı altında ele alınması uygun görülmüştür. Çünkü doğal afetler kapsamında yer alan deprem; konut, fabrika, yol, köprü ve iş yeri gibi sosyal hayatı çevreleyen her şeyi etkilemektedir. Özellikle tevekkül, kader anlayışı ve sorumluluk bilinci, felaketlerin oluşumunda önem arz etmektedir. Bu bilincin alana yansımalarıyla hem doğal afetlerde hem de kazalarda can ve mal kayıplarının azalacağı muhakkaktır.

2. İnsanın Müsterek Kaderi Olan Tarihsel Depremlerden Örnekler

Asıl konuya geçmeden önce tarihte yaşanan depremlerden bazı örnekler vermek faydalı olacaktır. Bugüne kadar, şiddet ve kapsam farklılığı

¹² Hüseyin Remzi, *Ahtarı Kebîr* (Kütahya: Hacı Hüseyin Efendi Matbaası, 1309), 437; Ateş, *Kur’ân Ansiklopedisi*, 23: 34.

¹³ Hüseyin Remzi, *Ahtarı Kebîr*, 437.

¹⁴ Râğıb el- İsfahânî, *el- Müfredât fî garîbi’l Kur’ân*, çev. Abdülbaki Güneş - M. Yolcu, (İstanbul: Yarı Yayınları, 2015), 430.

¹⁵ Mütercim Asım Efendi, *Kâmûsu’l Muhît Tercümesi, (El Okyânûsu’l basît fî terceme-ti’l Kâmûsi’l muhît)*, çev. Mustafa Koç - Eyüp Tanrıverdi (İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014), 5: 4536.

¹⁶ Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, (İstanbul: Aydın Kitabevi Yayınları, 1998), 1176.

olsa da doğal afetlerin ve kazaların yaşanmadığı yer ve zaman yok gibidir. Can ve mal kaybı olmayan olaylar, hafızalardan silinmiş olabilir; fakat büyük deprem ve kazalar, milletlerin tarihinde derin izler bırakmıştır. Enes b. Mâlik'in rivayetine göre İslâm tarihinde ve Hz. Peygamber (s.a.s.) 'in hayatında ilk yer sarsıntısı Uhud dağında meydana gelmiştir. Bir defasında Hz. Peygamber (s.a.s.), Hz. Ebû Bekir (ö. 634), Ömer (ö. 644) ve Osman (ö. 656) Uhud dağına çıkmıştı. Orada buldukları sırada dağ onları saldı. Bunun üzerine Allah'ın elçisi "Ey Uhud, sabit ol. Senin üstünde bir peygamber, bir siddik (çok doğru seciyeli bir zat) iki de şehid bulunuyor."¹⁷ buyurmuşlardı. Bu konuyu; Nuh Arslantaş, İslâm tarihinde ve coğrafyasında ilk on asırda meydana gelen depremleri "*İslam Tarihinde Depremler ve Algılama Biçimleri*" isimli eserinde kronolojik bir tasnifle kapsamlı olarak ele almıştır.¹⁸ Sözü edilen eserde işaret edildiği gibi, Arap yarımadasının Güney ve Kuzey kısmı, Akdeniz havzasına komşu toprak parçaları ile uzak doğu (Malezya ve Endonezya) coğrafyasında iz bırakan büyük depremler yaşanmıştır. Konu ile ilgili jeolojik süreçlerin döngüsel olduğunu savunan, "bugün dünün anahtaridir" sözü ile hatırlanan 19. yüzyıl bilim adamı Sir Charles Lyell (ö.1875) de Asya kıtası için şöyle demiştir: "Gelenekleri bizlere kadar ulaşan en eski ulusların vatanı olan Asya, her zaman muazzam depremlerle sarsılmıştır."¹⁹

Zikredilenlere ek olarak hicretin ilk asrından itibaren gerçekleşen fetihlerle İslâm hâkimiyetine giren ve aktif fay hatları üzerinde bulunan Irak, Mısır, Necid gibi yerlerde de büyük depremler olmuştur. Özellikle 24 Kasım 847 tarihinde meydana gelen depremde; Mağrib, Mısır, Şam, Musul, Humus ve Antakya çevresi etkilenmiş, Emeviyye Camisi'nin bir bölümü yıkılmış, Musul'da 50.000, Antakya'da ise, 20.000 kişi ölmüştür.²⁰ Kayıtlara geçen büyük depremlerden biri de 1302 yılında Mısır'da meydana gelmiş, dağlar yarılmış, surlarda büyük çatlaklar oluşmuş ve yerden sular kaynamıştır. Benzer bir deprem Batı coğrafyasında, 1 Kasım 1755 tarihinde Lizbon'da meydana gelmiştir. Bu depremde, şehir harabeye dönmüş, 50 bin insan hayatını kaybetmiş ve denizde oluşan 12 metrelik tsunami ile gemiler, kayıklar ve sahilde olan her şey denize sürüklenmiştir.²¹

Uzmanların Türkiye deprem haritası üzerinde yaptıkları çalışmalara göre; Anadolu'nun Doğu, Güney, Kuzey, Marmara ve Ege bölgelerinde

¹⁷ Buhârî, "Fedâîli Ashâbu'n-Nebî", 5.

¹⁸ Nuh Arslantaş, *İslam Tarihinde Depremler ve Algılama Biçimleri*, (İstanbul: Alemdar Ofset Matbaacılık, 2915), 52 vd.

¹⁹ Matthys Levij-Mario Salvadin - Gürer, *Deprem Kuşağı Deprem Nedir? Ne Değildir?*, 11.

²⁰ Nuh Arslantaş, "Zelzele", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013) 44/ 227-231.

²¹ Matthys Levij-Mario Salvadin - Gürer, *Deprem Kuşağı Deprem Nedir? Ne Değildir?*, 65.

de; maddi hasar ve can kaybıyla sonuçlanan birçok deprem gerçekleşmiştir. Özellikle kuzey Anadolu'nun doğusundan batıya devam eden fay kuşağında 1419 yılında meydana gelen deprem; Amasya, Tokat, Bursa ve İstanbul'da etkili olmuş, Kuzey Anadolu fay hattındaki artçı sarsıntılarla birlikte halk üç ay çadırlarda kalmıştır. Bu hattın en riskli bölgelerinden biri de Erzincan ovasıdır. Yapılan araştırmalara göre bazıları şiddetli olmak üzere bugüne kadar Erzincan ve çevresi 36 büyük depreme maruz kalmıştır.²² Bunların en büyüklerinden biri 27/28 Aralık 1939 günü Çarşambayı Perşembeye bağlayan gece saat 02:00'de meydana gelmiştir. Ne yazık ki bu depremle şehir merkezi yıkılarak harabeye dönmüştür. Kayıtlara geçen ölüm sayısı 32 bin 962 civarındadır.²³ Aynı ilde 53 yıl sonra meydana gelen 13 Mart 1992 tarihindeki depremde ise, 693 kişi hayatını kaybetmiştir. Ülkemizin riskli alanlarından biri de Marmara ve Ege bölgesidir. Bu bölgede, 17 Ağustos 1999'da merkez üssü Gölcük olan 7,4 şiddetinde bir deprem olmuş ve resmi kayıtlara göre, 17.480 kişi hayatını kaybetmiştir. Aynı yıl, 12 Kasım 1999 günü Düzce'de meydana gelen depremde ise, 763 kişi vefat etmiştir. Böylece Marmara bölgesi tarih içerisinde büyüklü-küçüklü pek çok depreme maruz kalmıştır.²⁴

Son 25 yılda da; Afyon Sultandağı (15.12.2000), Osmaniye (25.06.2001), Afyon Çay ve Sultandağı (03.02.2002), Tunceli Pülümür (27.01.2003), Bingöl merkez (01.05.2003), Erzurum Aşkale (25.03.2004), Ağrı Doğubeyazıt (02.07.2004), Van Erciş (23.10.2011), Van- Edremit'te (9.11.2011) maddi hasar ve ölümlerle sonuçlanan depremler olmuştur. En son 24 Ocak 2020 tarihinde Elâzığ- Malatya çevresinde meydana gelen depremle 41 kişi vefat etmiştir. Bu örneklerden anlaşıldığı üzere fay hatları aktif olduğu sürece bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da ülkemizde, depremsel hareketlikler devam edecektir.

3. Konu Hakkında Yapılan Araştırmalar

Konu ile ilgili yazılı ve dijital ortamda yapılan araştırmada, toplumun hafızasında doğal afetlerin önemli bir yerinin olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle son yıllarda meydana gelen doğal afetler ve kazalarla ilgili yazılı ve elektronik ortamda kayıt altına alınan birçok bilgi ve görüntülerden söz etmek mümkündür. Ülkemizde depremle ilgili kurumsal çalışmalar ise 1868 yılında kurulan “*Kandilli Rasathanesi Deprem Araştırma Enstitüsü*” tarafından ele alınmıştır. Bu kurum daha sonra Boğaziçi Üniversitesinin himayesinde gelişmiş “*Deprem Mühendisliği ve Jeofizik Ana Bilim Dalı*”

²² Tahir Erdoğan Şahin, *Erzincan Tarihi* (Erzincan: Erzincan Hayra Hizmet ve Dayanışma Vakfı, 987), 2/ 542.

²³ Tahir Erdoğan Şahin, *Erzincan Tarihi*, 2/532.

²⁴ Ali Selçuk Biricik v.dğr. “Doğal Felaketler- İnsan ve Din,” *İslâm Düşüncesinde Yeni Araştırmalar III* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2000), 19-72.

ile birlikte birçok alan araştırması yapmıştır. Depremler hakkında ölçümler kaydedilmiş, raporlar düzenlenmiş, riskli alanlarla ilgili haritalar çıkarılmış, kamu ve özel kurumlarda eğitim programları uygulanmıştır.

Yazılı eserler bağlamında da az önce ifade edildiği üzere Nuh Arslantaş'ın İslâm tarihinin ilk on asrında meydana gelen depremlerle ilgili araştırması, “*İslam Tarihinde Depremler ve Algılama Biçimleri*”²⁵ adlı eseri yayınlanmıştır. M. Zeki Duman'ın hazırladığı “*Sosyolojik Açıdan Deprem ve Din*”²⁶ başlıklı eserde ise, depremlerin dini inanç ve davranışlar üzerindeki etkisi tartışılmıştır. İslâm düşüncesinde yeni arayışlar perspektifi ile yapılan çalışmaların üçüncüsü, “*İslâm Düşüncesinde Yeni Arayışlar III*”²⁷ başlığı altında yayınlanmıştır. Bu eserin 51 sayfalık kısmı kitap bölümü olarak “*Doğal Felaketler İnsan ve Din*” konulu bir panel şeklinde sunulmuş A. Selçuk Biricik, İlyas Çelebi, Musa Tosun, ve Hayrettin Karaman konuşmacı olarak katılmışlardır. Müfit Gökbudak'ın hazırladığı “*Kur'an ve Deprem*”²⁸ başlıklı kitapta ise, vahiy ve deprem ilişkisi üzerinde durulmuştur. Yaşar Nuri Öztürk'ün hazırladığı “*Kur'an Açısından Küresel Afetler*”²⁹ isimli kitapta ise; Kur'an'ın varlık ile evrene bakışı ve küresel afetler terminolojisi tartışılmıştır. Talip Küçükcan ve Ali Köse'nin “*Doğal Afetler ve Din*”³⁰ isimli eseri de Marmara depremi üzerine Psiko-Sosyolojik bir inceleme niteliğindedir. Zafer Araştırma Grubunun hazırladığı, “*Deprem Nasıl Önlenir*” başlığı altındaki eserde ise; depremin beraberinde getirdiği korku, ölüm ve diğer etkileri soru cevap şeklinde incelenmiştir.³¹ Yabancı yazarlardan Mathys Levy ile Mario Salvadori'nin hazırladıkları ve Turgut Gürer'in tercüme ettiği “*Deprem Kuşağı, Deprem Nedir? Ne Değildir?*” adlı eserde de; sismolojinin doğuşu ve depremin ölçümleri üzerinde durulmuştur.³² Yine Mısır “Cemaat-ı Ensar es-Sünneti Muhammediyye” tarafından yayınlanan 26 sayfalık “*ez-Zelâzil*”³³ isimli eserde, deprem konusu âyet ve hadislerle ele alınmış ve 1900-1990 yılları arasında dünyada meydana gelen 52 büyük depremin yeri, tarihi, şiddeti ve ölüm

²⁵ Arslantaş, *İslam Tarihinde Depremler ve Algılama Biçimleri*, 52 vd.

²⁶ Zeki Duman, *Sosyolojik Açıdan Deprem ve Din*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016), 113.

²⁷ Biricik v.dğr. “*Doğal Felaketler- İnsan ve Din*,” *İslâm Düşüncesinde Yeni Arayışlar III*, 19-72.

²⁸ Müfit Gökbudak, *Kur'an ve Deprem*, (İstanbul: Yüzleşme Yayınları, 2016), 15-120.

²⁹ Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an Açısından Küresel Afetler*, (İstanbul: Yeni Boyut yayınları, 2008), 12 vd.

³⁰ Köse - Küçükcan, *Doğal Afetler ve Din*, 11 vd.

³¹ Zafer Araştırma Grubu, *Deprem Nasıl Önlenir?* (İstanbul: Zafer Yayınları, 1999), 13 vd.

³² Mathys Levy-Mario Salvadin - Gürer, *Deprem Kuşağı Deprem Nedir? Ne Değildir?*, 65.

³³ Abdü'l Makâsıt, Mahmud bin Ömer. *ez-Zelâzil*. (Kahire: Şebeketi'l Alûke, 2002), 10 vd.

sayıları hakkında kronolojik bilgiler verilmiştir.³⁴

Genelde doğal afetler özelde ise, depremler, tabiatüstü olaylar ve kazalarla ilgili çeşitli makaleler de yayınlanmıştır. Örneğin; Recep Yaparel'in "*Depresyon ve Dini İnançlar İle Tabiatüstü Nedensel Yüklemeler Arasındaki İlişkiler*"³⁵, Naci Kula'nın "*Deprem ve Kıyamet Benzetmesi*"³⁶, Ejder Okumuş'un, "*Tabii Afetler, Din ve Toplum, Marmara Depremi örneği*"³⁷ gibi alan çalışmalarından söz etmek mümkündür. Araştırmamızın sınırlı olması nedeniyle buraya alınamayan başka makalelerin de olduğunu hatırlatmakta yarar vardır. Ayrıca Çokurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalından Elif Batman'ın "*Yaşamın Zorluklarıyla Başa Çıkma Kader İnançının Rolü*" Adana, (2008), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalından Hava Makaroğlu'nun "*Depremi dini Tutum Ve Davranışlar Üzerindeki Etkisi*" (*Düzce İl Merkezi Örneği*), (2005) ve Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalından Ümmüşerif Gülmez'in "*Deprem Tecrübesi, Yaşayanlarda Dinsel Anlamlandırma Biçimleri ve Tutumlar*", (2008) isimli basılmamış yüksek lisans tez çalışmaları da mevcuttur.

Pratik hayatta karşılaşıldığı üzere; insanların konu ile ilgili sorumluluk bilincini pekiştirmek amacıyla doğal afetlerle ilgili dini, ahlâkî, sosyal ve psikolojik konularda yapılan çalışmaların önemi tartışmasızdır.³⁸ Zira deprem, felaket ve kazaların önlenmesi için, toplumun dini, ahlâkî konularda aydınlatılması ve sorumluluk bilincinin hatırlatılması; en az yer bilim, plan, proje, teknik ve mühendislik çalışmaları kadar önemlidir. Unutulmamalıdır ki bu alanda yapılacak her çalışma, hem bir kamu hizmeti hem insan hayatına verilen değer ifadesidir. Nitekim Kur'an-ı Kerim de, bir insanın hayatını kurtarmayı, bütün insanlığı kurtarmakla eş değer kabul etmiştir.³⁹

4. Doğal Afetlerle İlgili Algılar

Tarih boyunca deprem diğer afet ve kazalarla ilgili ortaya çıkan acı tablolar nedeniyle insanlar arasında çeşitli sorular, söylemler ve yorumlar gündeme gelmiştir. Acaba enkaz ve can kayıplarına neden olan deprem ve kazalar,

³⁴ Abdü'l Makasit, *ez-Zelâzil*, 24.

³⁵ Recep Yaparel "*Depresyon ve Dini İnançlar İle Tabiatüstü Nedensel Yüklemeler Arasındaki İlişkiler*" *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (Aralık, 1994),275-282.

³⁶ Naci Kula "*Deprem ve Kıyamet Benzetmesi*" *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/9, (Eylül, 2000) 351-361.

³⁷ Ejder Okumuş, "*Tabii Afetler, Din ve Toplum, Marmara Depremi Örneği*", *İslâmi Araştırmalar Dergisi* 1/15, (Haziran, 2002), 339-373.

³⁸ Köse - Küçükcan, *Doğal Afetler ve Din*, 19.

³⁹ Mâide, 5/32.

insanlara verilen bir ceza mı, yoksa bir uyarı mı, veya tabiat kanunlarına göre gerçekleşen bir doğal afet mi, yahut birey ve toplum için önceden takdir edilmiş ilahi bir kader ve kaza mı? İnsanın burada, sorumluluğu ve ihmali var mı? Varsa bu sorumluluk hangi düzeydedir? Bireye mi, topluma mı aittir? gibi sorular, sürekli zihinleri meşgul etmiştir.⁴⁰ Bu sorular, araştırmanın ilerleyen bölümlerinde imkânlar ölçüsünde açıklanmaya çalışılacaktır. Kimileri de deprem ve diğer kazaların sonuçlarının ağır olduğundan söz ederek bunları; ibret almak, Allah'a sığınmak, O'na kulluk etmek gibi ilahi bir fırsat ve hatırlatma olarak algılamıştır. Diğer taraftan bu zorluklarla birlikte insanın acizliği ve çaresizliği bütün detaylarıyla ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla insan var olduğu günden itibaren fıtratı gereği bu tür olağanüstü hallerde daima bir yaratıcı güce sığınmış ve O'ndan yardım dilemiştir.⁴¹ Genellikle insanlar, olağanüstü olaylara karşı merak içinde olmuş ve bunları din ile ilişkilendirerek fert ve toplum hayatının şekillenmesinde etkili hale getirmişlerdir. Psikologlar ise, felaketleri algılama, açıklama ve kabullenmede, dini inancın önemi üzerinde durmuşlardır.

Geçmişten günümüze benzer algı ve eleştirileri; kâhin, sihirbaz ve toplum öncüleri niteliğindeki bazı din mensupları da dile getirmişlerdir. Örneğin 1755 yılında Portekiz/Lizbon'da meydana gelen depremde, şehir yıkılmış ve 50 bin kişi hayatını kaybetmiştir. Olayı değerlendiren Voltaire (öl. 1778) "*Ne olurdu sanki bu deprem ıssız bir çölün ortasında olsaydı? Neden Lizbon yerle bir olurken, en az onun kadar günahkâr olan Paris sefa sürüyor.*" demiştir.⁴² Bu depremin enkazı henüz kaldırılmadan şehrin büyük katedrali de yanıp kül olmuştu. Bunun üzerine korku içindeki halk rahiplerin kehanetlerini duyabilmek için meydanlarda toplanmışlardı. Sağ kurtulanlara hitaben yapılan konuşmalarda, Tanrı'nın Lizbon halkını cezalandırdığını söylemişlerdi. Çünkü onlar kilisenin öğütlerine kulak asmak yerine, kendilerini günah dolu hayata vermişlerdi. Boğa güreşlerinden zina fiiline varıncaya kadar birçok günahı işlemişlerdi. Bundan dolayı Tanrı kendi kutsal evi olan kiliseleri bile yok etmek zorunda kalmıştı. Artık günahların bedeli için azap çekme zamanı gelmişti.⁴³

İslâm bilginleri ise başlangıçtan itibaren depremin, Allah'ın koyduğu yasalar çerçevesinde gerçekleştiğini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla Müslümanlar arasında depremler, daha çok dinî ve ahlâkî boyutuyla ele alınmışlardır. Bu algı ve düşünce; deprem yahut diğer kazalarla ilgili her türlü teknik ve bilimsel araştırmaların yapılmasını da kapsamaktadır. Bununla

⁴⁰ Zafer Araştırma Grubu. *Deprem Nasıl Önlenir?* 8.

⁴¹ Yünus, 10/12.

⁴² Matthys Levy-Mario Salvadin - Gürer, *Deprem Kuşağı Deprem Nedir? Ne Değildir?*, 65.

⁴³ Matthys Levy-Mario Salvadin - Gürer, *Deprem Kuşağı Deprem Nedir? Ne Değildir?*, 69.

birlikte Kur'ân-ı Kerim'de; birey ve toplumun başına gelen bazı felaket ve musibetlerin üzerinde insanların kendi elleriyle işledikleri olumsuzlukların payının da bulunduğu dikkat çekilmiştir: “Başınıza gelen herhangi bir musibet, kendi ellerinizle işledikleriniz yüzündendir. Bununla beraber o çoğunu affeder.”(Şûrâ, 42/30.) Buna göre; insanın hayatta karşılaştığı korku, deprem, üzüntü, hastalık, kıtlık gibi sıkıntılar, imtihan ve musibet kapsamında değerlendirilmiştir. Sıkıntıların insana verilmiş salt bir ceza olarak algılanması doğru değildir. Buna rağmen bu tür halleri birey veya toplumun, sabrını denemek yahut görevini hatırlatmak için olduğunu söyleyenler de olmuştur.⁴⁴ Çünkü ilahi yasa gereğince insan hayatta ne yaparsa yapsın mutlaka bir gün bu eylemleriyle yüzleşecektir. Sonuçta Allah'tan başka ne bir yardımcı ne de bir kurtarıcı olmayacaktır. Beklenen de kişinin O'nun emirlerine, kanunlarına sığınıp kulluk görevini hakkıyla ifa etmesidir.⁴⁵ Görüldüğü üzere burada insanın hayatı boyunca sadece doğal afetler için değil bütün davranışlarında çalışma, tedbir, tevekkül, irade, kader ve kaza gibi değerlerin önceden dikkate alınması hatırlatılmaktadır.

Günümüzde deprem ve kazalarla ilgili olarak çeşitli dini söylemler müşahede edilmektedir. Bazıları kendilerini yargı makamına konumlandırarak sosyal medya üzerinden henüz sıcak yaralarını saramayan insanlara yönelik, uluorta azap, ceza ve intikam gibi dini söylemlerle tehdit dilini kullanmaktadır. Şüphesiz ki insanların dünyada olup biten olayları değerlendirmesi, sebep ve sonuç ilişkilerinde dersler çıkarması doğal olarak karşılanabilir. Fakat hiç kimse yaşanan mağduriyetleri gerekçe göstererek dini referanslarla ötekini uluorta suçlama ve uhrevi ceza ile tehdit etme hakkına sahip değildir. Bununla birlikte insan hayatını merkeze alan İslâm dini; olağanüstü olaylara inançlı, sosyal destek arayışı, sabır, tahammül, iyimser, umutlu ve çözümleyici bir anlayışla yaklaşmayı ön görmüştür.⁴⁶ Kanaatimizce doğal afetlerdeki ötekileştirme olayı, duygusal ve kolaycı bir yöntem olarak tercih edilmiştir. Yakın tarihte meydana gelen Erzincan (1992) ve Marmara (1999) depremlerinde de gerçeği yansıtmayan, insanların bir kısmını suçlayan ve günahkâr gösteren bir dil kullananlar olmuştur. Dinî ve bilimsel temeli olmayan bu tür söylemler Allah'ın sabır, rahman ve rahim isimlerine uygun düşmemektedir. Çünkü insanlara reva görülen nimet ve azabın takdiri ve şekli sadece Allah'a aittir.

A. TEVEKKÜL VE DEPREM İLİŞKİSİ

Pratik hayatımızdaki başarıya yönelik işlemlere bakıldığında her şeyin zincir halkaları ve merdiven basamakları gibi birbiriyle bağlantılı olduğu

⁴⁴ İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l -Beyân Tefsîri*, çev. Abdullah Öz v.dğr. (İstanbul: Damla Yayınevi, 1995), 7: 506.

⁴⁵ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili* (İstanbul: Eser Yayınları, 1971) 6: 4226.

⁴⁶ Köse-Küçükcan, *Doğal Afetler ve Din*, 20.

görülmektedir. Bir halkanın kopması veya bir basamağın yıkılması başarıya giden yolu engellemektedir. Bu nedenle tevekkül, tedbir, irade, azim, çalışma ve sorumluluk gibi kavramların içeriği doldurularak sosyal hayata yansıtılması önem arz etmektedir. Bu vesile ile öncelikle tevekkülün ne olduğunu ve nasıl anlaşılması gerektiğini açıklamakta yarar vardır. Tevekkül sözlükte, bir işi başkasına ısmarlamak yahut bir işte aciz olduğunu anlayıp birini vekil kılmak ve Allah'ın kudretine mutlak güvenmektir.⁴⁷ İstilahta ise tevekkül; İnsanın Allah'ın her şeye muktedir olduğuna inanarak, yapacağı işle ilgili bütün maddi ve manevi tedbirleri alıp yerine getirdikten sonra sonucun elde edilmesi için Allah'a güvenmesidir.⁴⁸ Bu tanımın, somut olarak anlaşılması için birkaç örnekle desteklenmesi uygun olacaktır. Bir an için düşünelim bilimsel verilere göre kendisini sıcak ve soğuktan korumak isteyen, ihtiyaca göre elbise giyinmelidir. Açlık ve susuzluğunu gidermek isteyen yeteri kadar, yemek yemeli ve su içmelidir. Çocuk edinmek isteyen evlenmelidir. Ürün almak isteyen tohum ekmelidir. Ağaç ve meyve isteyen fidan dikmelidir. Kazanç elde etmek isteyen bir meslek edinerek çalışmalıdır. Bütün bu eylemlerde amaca ulaşmanın ve umut bağlamanın tek şartı, önceden gerekli tedbirleri almak ve çalışmaktır. Sebepleri yerine getirip, güçlü bir irade ve alın terini ortaya koyduktan sonra sabır ve tevekkül ile Allah'a güvenmek ve teslim olmaktır.

Tevekkülün iş ve çalışmaya yönelik uygulamalarla bağlantılı tanımları da mevcuttur: Fahreddin Razi'ye (öl.1210) göre tevekkül, “İnsanın kendi elindeki işin zahiri sebeplerini yerine getirdikten sonra, kalbini Allah'a bağlamasıdır.”⁴⁹ Elmalılı Hamdi Yazır (ö. 1942) da tevekkülü; “Bütün cehd ve gayretini sarf ettikten sonra Allah'a güvenmek, kadere, kazaya razı olarak işin sonucunu Allah'a bırakmak,”⁵⁰ şeklinde tanımlamıştır. Ahmed Hamdi Akseki (ö. 1951) ise tevekkülü; “Maksada erişmek için, lazım gelen maddi ve manevi sebeplerin hepsine yapıştıktan ve başka hiçbir şey kalmadıktan sonra Allah'a itimat etmek ve ötesini O'na bırakmak.”⁵¹ şeklinde açıklamıştır.

Bu açıklamalar ışığında tevekkülü birey ve toplumun; yapılması planlanan bütün çalışmaları şartlarına uygun olarak önceden yerine getirmesini ön görmek şeklinde değerlendirmek mümkündür. Buna sosyal tevekkül de denebilir. İçinde yaşadığımız bilim çağının insanlığa sunduğu kazanımlar, dikkate alındığında depreme ilişkin önlemlerin alınması,

⁴⁷ Remzi, *Ahtar-ı Kebîr*, 225.

⁴⁸ Remzi, *Ahtar-ı Kebîr*, 226.

⁴⁹ Fahreddin er-Razi, *Tefsîru'l-kebir, Mefatihü'l gayb* (Beyrut: Dârü'l Kütübü'l İlmiyye, 1990), 10/ 55.

⁵⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 6: 525.

⁵¹ Ahmed Hamdi Akseki, *İslam Dini (İtikat, İbadet ve Ahlâk)*, (Ankara: G.S. Matbaası, 1958), 97.

artık zorunlu bir görev haline gelmiştir. Şöyle ki; bilimin verileri, akıl ve tecrübe ile bir araya gelince, tevekkül açısından beklenen maksat hâsıl olmuş demektir. Konuyu biraz daha açmak gerekirse; bir yapı inşa edilirken birinci aşamada, yer seçimi, zemin etüdü, temel sistemi, bölgenin jeolojik yapısı, fay hattıyla ilişkisi, proje detayı ve çizimi, kurallara uygun bir şekilde güvence altına alınmalıdır. İkinci aşamada da; inşaatın sağlamlığı için kullanılacak malzemenin (demir, kalıp, çimento, çelik gibi her türlü alet ve edevatın) seçimi, kalitesi ve bunların ihtiyaç kadar kullanımı sağlanmalıdır. Üçüncü aşamada ise, gerekli çalışmalar, adım adım teknik ve mesleki denetim güvencesinde, objektif olarak yapılmalıdır. Bütün bu alınan önlemler sonucunda modern bilimin ön gördüğü çalışma sistemi ve gerekçeler, tevekkülün ön gördüğü şartlarla örtüşmüş olacaktır. Bunun tersi de geçerli olup, bilimin öngördüğü sebep ve gerekçelerin kısmen veya tamamen ihmali, tevekkülün de aynı oranda ihmali demektir. Yasal ve ahlâkî sorumluluk da bu noktadan itibaren başlamaktadır. Şüphesiz ki bilim ve tevekkülün öngördüğü bu değerler, kamu otoritesinin yürürlüğe koyduğu kanun, tüzük, yönetmelik ve genelge gibi metinlerin uygulanmasını da kolaylaştıracaktır.

1. İnsanların Elleriyle Yaptıkları Hatalar, Tevekkül Olamaz

İnsan çoğu zaman olağanüstü bir olayla yüz yüze geldiğinde tevekkül anlayışına sığınmayı tercih etmiştir. Olup bitenler, sorgulanmadan ve kusurunun olup olmadığına bakılmaksızın “*Ne yapalım Allah’ın emri böyle imiş, yapılacak bir şey yok.*” diyerek doğal afetlerin veya kazaların tevekkül ile ilişkilendirilmesi, kolaycı bir çözüm olarak görülmüştür. Oysaki karada ve denizde meydana gelen olumsuzluklarda, insanın da sorumluluk payı vardır. Kur’ân-ı Kerim bu hususu şöyle açıklamıştır: “İnsanların kendi işledikleri (kötülükler) sebebiyle karada ve denizde bozulma ortaya çıkmıştır. Dönmeleri için Allah, yaptıklarının bazı (kötü) sonuçlarını (dünyada) onlara tattıracaktır.” (Rûm, 30/41.) Görüldüğü üzere Kur’ân, karada ve denizde muhataplarının sebep oldukları bazı olumsuzluklardan dolayı uyarıda bulunmuştur. Çünkü her geçen gün teknolojik gelişmelerin yol açtığı çevresel ve biyolojik felaketler; iklimi, üretimi ve beslenmeyi riskli hale getirmektedir. Âyette geçen; “İnsanların kendi elleriyle yapıp- ettikleri yüzünden” cümlesi, bir başka yoruma göre ise birey ve toplum her şeyi yerli yerince yapmadığı için; taşkınlıkları ve ilahi sınırı aşmaları sebebiyle insanın karada ve denizde çeşitli problemlerin ortağı haline gelmesi şeklinde değerlendirilmiştir.⁵²

Daha önce belirtildiği üzere tevekkül en basit şekliyle, hayatın akışında

⁵² Muhammed bin Cerir Et-Taberî, *Taberî Tefsiri*, çev. Mehmet Keskin (İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2019), 4: 346.

ortaya çıkması muhtemel her türlü riske yönelik; sorumluluk bilinciyle önlemleri aldıktan sonra insanın kendisini sağlam ve güven içinde hissetmesidir. Nitekim Yüce Allah da insanı yeryüzünde bir halife sorumluluğu ile yarattığını,⁵³ evrende var ettiği her şeyin sağlam ve ahenk içinde olduğunu bildirmiştir: “Sen dağları görürsün de onları hareketsiz sanırsın. Hâlbuki onlar bulutların geçişi gibi hareket ederler. Bunu, her şeyi sağlam ve yerli yerince yapan Allah yapmıştır. Şüphesiz O yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.” (Neml, 27/88.) Âyet, dağların bulutlar gibi akıp gittiğine işaret etmekte ve Allah’ın her şeyi sağlam, yerli yerince yarattığını bildirmektedir.⁵⁴ Yine O, kudretiyle kozmolojik delillerin altını çizerek göklerin ve yerin yaratılışını, gece ve gündüzün değişkenliğini, gemilerin denizlerde seyretmesini, yağmurun yağdırılmasını, onunla ölü toprağın canlandırılmasını, çeşitli canlıların yeryüzüne yayılmasını, rüzgârların farklı yönlerde doğru hareket etmesini ve bulutların yer değiştirmesini ince hesaplarla düzenlendiğini veciz bir biçimde hatırlatmıştır.⁵⁵ Buna göre; evrende hiçbir şeyin tesadüfe dayalı olmadığı aksine her şeyin ilahi kanunlar ve belirlenen yörüngeler çerçevesinde hareket ettiği işaret edilmiştir.⁵⁶

Görüldüğü üzere zerreden, uçsuz bucaksız evrene kadar her şey kural ve yasalarla düzenlenmiş ve hikmet sahibi bir yaratıcı tarafından sevk ve idare edilmektedir. Bilim ve hikmetin gereği olarak bu yasaların doğru okunması halinde sebep ve sonuçlar üzerinde düşünen akıl sahibi herkes, tevekkül ve doğal afetler arasındaki ilişkiyi kolayca kavrayacaktır. Bu noktadan hareketle doğru ve yerinde yapılan bir tevekkülün, çalışma ve sosyal hayatın dengesinde önemli bir yerinin olduğu tecrübe ve müşahade ile görülmüştür. Zamanında alınan önlemler kişinin, öz güvenini, moralini yükseltmiş, zorluklara karşı direncini ve çalışma heyecanını arttırmıştır.

Bugün sosyal hayatımızı kuşatan sanayi ve teknoloji sürecinde, hızlı bir değişim ve dönüşüm yaşanmaktadır. Nüfusun kırsal alanlardan şehir merkezlerine göç etmesiyle yeni iskân ve konut ihtiyaçları ortaya çıkmıştır. Sert dağ eteklerinden zemini yumuşak ve sulu tarım arazilerine yönelik göç dalgaları başlamıştır. Ne yazık ki ziraat arazileri iskâna açılmış, üzerinde çok katlı yapılar inşa edilmiştir. Boş ve bitişik yerlere fabrikalar kurulmuş, bacalar dikilmiş, yollar açılmış, kesilen ağaçların yerine demirden direkler dikilerek; bir taraftan doğal çevre kanunu ihlal edilmiş diğer taraftan da insanların deprem, trafik, gıda ve sağlık problemlerine karşı korunma önlemleri zaafa uğratılmıştır. Böylece insan bizzat kendisi olumsuzlukların, kusur ve ihmallerin tarafı olmuştur. Muhtemel bir deprem anında bu tür

⁵³ Bakara, 2/30.

⁵⁴ Ali Özek, vd. *Kur’ân-ı Kerim Ve Açıklamalı Meâli* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 383.

⁵⁵ Karaman, v.dğr. *Kur’ân Meali Türkçe Meâl ve Tefsir*, 1: 158.

⁵⁶ Yâsîn, 36/38-40.

alanlardaki maddi hasar ve ölümlerin, sert ve sağlam zemin üzerine inşa edilen yapılardan daha fazla olacağı bir gerçektir. Zira bilim, akıl ve tecrübeler bunu göstermiştir. Tam da bu noktadan itibaren birey ve toplumun, yanlışlarını sorgulama anı başlamaktadır. Önceden alınacak önlemleri görmezlikten gelerek mazeretlere sığınmak çözüm değildir. Unutulmamalıdır ki hiçbir mazeret başarının yerini tutmaz.

2. Çalışma Disiplini ve Tevekkül

İnsanların Allah'a karşı olan amelleri yahut davranışları sadece ibadetle sınırlı değildir. Aksine sosyal hayatın kurallarına göre yapılan her çalışmanın yerinde ve yararlı bir anlam ifade etmesi gerekir. Bu nedenle Kur'an-ı Kerim'de imandan sonra "*salih amelin*" önemine vurgu yapılmıştır. Hayatta Allah'ın şahit olmadığı hiçbir iş ve amel yoktur.⁵⁷ O, ileride dünyada iken kimlerin daha güzel amel ettiğini ortaya çıkaracak ve hiçbir haksızlığa meydan vermeksizin herkesi ameline göre yargılayacaktır.⁵⁸ Böylece dünyada iken zerre kadar hayır ve şer işleyen de karşılığını görecektir.⁵⁹ Bununla birlikte kötü amel işleyenler yalnızca kötülüklerinin dengiyle cezalandırılırken iyi amel işleyenler fazlasıyla mükâfatlandırılacağı müjdelenmiştir.⁶⁰ Bu nedenle; kişi dünyada ihtiyaçları çerçevesinde yapacağı her işin kuralına uygun ve sağlam olmasına özen göstermelidir. Çünkü deprem ile kazalardaki can ve mal kaybı, bireyin eksik veya hatalı davranışlarından kaynaklandığı görülmüştür. Bu nedenle teknolojinin egemen olduğu günümüzde çalışma disiplini ve hayati önem arz etmektedir. Konu ile ilgili somut bir örnek olmak üzere Japonların çalışma ve davranışlarını hatırlatmakta yarar vardır.

Yaratılışları ve davranışlarıyla oldukça sakin, saygılı, alçak gönüllü ve sempatik olan bu toplumun en önemli özelliği; çalışma ahlâkı, işlerini dürüst ve sağlam yapmak, israfa düşmeden üretimi arttırmaktır. Ticaretlerinde hile, hıyanet, yalan, iftira ve aldatma gibi olumsuz davranışları, işleme özen göstermektedirler. Bu güzel hasletleriyle birlikte deprem riski yüksek olan bir coğrafyada yaşamaya uyum sağlamışlardır. Bölgelerindeki fay hatlarını dikkate alan bu eğitimli toplum, depreme oldukça dayanıklı yapılar ve projeler üretmişlerdir. Yaptıkları konut, fabrika, yol, köprü vs. eserleriyle en şiddetli sarsıntılarda bile en az mal ve can kaybıyla kurtulmayı başarmışlardır. Geliştirdikleri teknoloji sayesinde deprem anında yerin hareketiyle uyumlu olarak yayılan, ama dimdik ayakta duran gökdelenleri inşa etmişlerdir.⁶¹ Kendilerini deprem anlarında bile çalışmalarına ara

⁵⁷ Yûnus, 10/61.

⁵⁸ Tevbe, 9/105.

⁵⁹ Zilzâl, 99/7-8.

⁶⁰ Nûr, 24/38

⁶¹ Ateş, *Kur'an Ansiklopedisi*, 23: 222.

vermeyecek kadar güvenli hissetmektedirler. Bu nedenle Mehmed Âkif (ö. 1936), yıllar öncesinden Japonların bu meziyetlerini eserlerinde şöyle dile getirmiştir:

*“Sorunuz, şimdi Japonlar da nasıl millettir?
Onu tasvire zafer-yâb olamam, hayrettir!
Siz gidin, safvet-i İslâm’ı Japonlarda görün!
O küçük boylu, büyük milletin efrâdı bugün,
Müslümanlıktaki erkânı siyânette ferîd;
Müslüman denmek için eksiği ancak tevhid!⁶²*

Adı konmamış olsa bile Japonların deprem, doğal afet ve kazalara karşı aldıkları önlemler, İslâm’ın ön gördüğü tevekkülden başka bir şey değildir. Çünkü diğer coğrafyalarda maddi hasar ve ölümlerle sonuçlanan birçok deprem felaketi, Japonya’da neredeyse sıradan bir olay halini almıştır. Sorumluluk duygusu, çalışma ahlâkı, tedbir alma ve sağlam iş yapma anlayışı halkın ortak inancı haline gelmiştir. Hatırlanacağı üzere birkaç yıl önce Japonya’da bir belediye başkanı, ruhsat verdiği binanın depremde yıkılıp ölüme sebep olması üzerine harakiri yaparak hayatına son vermiştir.⁶³ Öyle ki sorumluluk bilincini, yaşama hakkıyla eş değer görmüştür. Aynı hatayı yapan bir Müslüman yöneticiden intihar etmesi istenmez ama işini dürüst ve sağlam yapmasını beklemek herkesin hakkıdır. Diğer bir ifade ile kendisinden kaynaklı bir yanlışa imza attığı için görevinden istifa ederek toplumdan özür dilemesi bile bir erdemlilikidir.

Nitekim yakın geçmişte ülkemizde de maddi hasar ve ölümlerle sonuçlanan birçok deprem olmuştur. Depremlerin enkazı üzerinde yapılan incelemelerde; yer seçimi, proje hatası, denetim eksikliği, kalitesiz ve eksik malzeme kullanımı gibi birçok kusur ve ihmalin olduğu tespit edilmiştir. Farklı kişiler tarafından yapılan ve yan yana bulunan iki yapıdan biri sağlam ve ayakta iken diğeri yerle bir olmuştur. Yıkılan binalarda, insan kusuru söz konusudur. Bu insanların yaptıkları çürük binalar Erzincan, Marmara, Van ve Elâzığ depremlerinde içinde oturanlara mezar olmuştur. Ne hazindir ki işin kalitesine yoğunlaşmak yerine menfaat ve nüfuzu kötüye kullanma hırsı yönetimleri, kanunları ve yönetmelikleri devre dışı bırakmıştır. Deprem sonrasında ihmal ve hataları belgelenen sorumlular sorgulanıp haklarında davalar açılmış olsa bile bu saatten sonra yaşanan acı ve gözyaşına çare olmayacaktır.

3. Tevekkül, Sebeplere Teşebbüsten Sonra Başlar

Yukarıda da açıklandığı üzere tevekkül; bir işin veya olayın gereklerine başvurmadan ve önlemlerini almadan *“Allah alnımıza ne yazmışsa o*

⁶² Mehmed Akif Ersoy, *Safahat*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 153.

⁶³ Ateş, *Kur’ân Ansiklopedisi*, 2: 222.

olur.” diyerek sonucu rıza göstermek şeklinde algılanamaz. Gerçek tevekkül inanç, önlem ve sebeplerin yerine getirilmesiyle başlamaktadır. Birey veya toplum gerçekleştirmek istediği bir olayla alakalı, sebep ve önlem aşamasında gereğini yaptıktan sonra ancak, sonucunu Allah’tan beklemeye hak kazanır.⁶⁴ Kur’ân-ı Kerim’de de, her çalışmanın mutlaka karşılığının verileceği belirtilmiştir: “İnsan için ancak çalıştığı vardır. Şüphesiz onun çalışması ileride görülecektir. Sonra çalışmasının karşılığı kendisine tasta-mam verilecektir.” (Necm, 53/ 41.)

Bu âyetlerden anlaşıldığı üzere tevekkül, çalışmayı ve tedbiri yok sayarak ipin iki ucunu serbest bırakmamıştır. Aksine azim, gayret ve alın teriyle sonuca kilitlenerek takipte kalınmasını ön görmüştür. Buna göre önce sebeplere başvurulmalı sonra da iman, irade ve kararlılıkla hedefe ulaşmak için gayret gösterilmelidir: “Yerin omuzlarında yürüyün ve Allah’ın rızkından yiyin.” (Mülk, 67/15.) mealindeki âyet de yeryüzünde tarım, ziraat ve farklı yatırım türleriyle kazanç aramasını emretmiştir. Bir başka âyette ise; “Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve cihad için bağlanıp beslenen atlar hazırlayın.” (Enfâl, 8/60.) buyrulmuştur. Burada da düşmana karşı tedbirli ve güçlü olmanın önemi vurgulanmıştır. Zira kuvvetten maksat, savaşta düşmana üstünlük sağlayacak her çeşit vasıttır. Kara, hava ve deniz kuvvetlerinde ihtiyaç duyulan araç, konvansiyonel silah, ulaşım, ekonomik güç ve savaş tekniği gibi her şeyi kapsamaktadır.⁶⁵ Diğer bir ifade ile kuvvet, vatani, iç ve dış tehlikelerden korumak için çağın gerektirdiği her türlü caydırıcı unsurdur.

Hz. Peygamber (s.a.s.) de “Allah katında güçlü mümin, zayıf müminden daha üstündür.”⁶⁶ sözüyle çalışıp kazanmayı tavsiye etmiştir. Keza halk arasında sıklıkla örnek gösterilen şu hadis mealî de çağımızda tevekkülün hangi kıvamda algılanması gerektiğine ışık tutmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.s.) huzura gelen bir adamın; “Devemi bağlayayım mı, yoksa Allah’a tevekkül edip başıboş mu bırakayım?” diye sorması üzerine “Önce bağla sonra tevekkül et.”⁶⁷ buyurmuşlardır. Başka bir hadiste ise tevekkülün önemi, kuşlar âleminde bir örnekle canlandırılmıştır: “Eğer Allah’a hakkıyla tevekkül etseydiniz, Allah size kuşlara rızık verdiği gibi rızık verirdi. Kuşlar açlıktan karınları çekilmiş olduğu halde sabahleyin çıkarlar, karınlarını doyurmuş olarak akşamleyin yuvalarına dönerler.”⁶⁸ Çalışmamıza ışık tutacak bir uygulama da Hz. Peygamber (s.a.s.)’ın Kur’ân’ın nüzulü ve kayıt altına alınmasındaki hassasiyetidir. Buna göre nazil olan sûre ve âyetleri nasıl olsa, “*Allah muhafaza eder*” diye kendi haline bırakmamış

⁶⁴ Mustafa Türkgülü, *Ana Hatlarıyla Ahlâk ve İslâm Ahlâkı* (İstanbul: Ensar, 2018), 170.

⁶⁵ Özek, v.dğr. *Kur’ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâlî*, 183.

⁶⁶ Tirmizi, “Zühd”, 39.

⁶⁷ Tirmizi, “Kıyamet”, 60.

⁶⁸ Tirmizi, “Zühd”, 22.

aksine önce kendisi ezberlemiş, sonra da vahiy kâtiplerinden birini çağırarak onun da ezberlemesini ve yazmasını sağlamıştır. Konu ile ilgili vahiy kâtiplerinden Zeyd bin Sâbit bu hususu şöyle nakletmiştir: “Vahiy onun huzurunda yazardım. Bitirdiğim zaman “yazdığını oku” buyururdu. Eğer ondan bir şey kalmışsa ekletir, fazla bir şey olursa onu da çıkartırdı.”⁶⁹ Yine Hz. Peygamber (s.a.s.)’in hicret ve savaş öncesinde aldığı stratejik önlemler de bizim için örnek uygulamalardır. Bunlardan biri onun hayatında bir dönüm noktası olan hicret olayıdır. Resûlullah, hicrete karar verdiğinde, Mekke’den ayrılıp yola çıkması tehlike arz ediyordu. Konuyu yakınlarıyla istişare edip değerlendirdikten sonra, müşriklerin hile ve tuzaklarından emin olmak için Mekke’den çıkış zamanını ve yol güzergâhını değiştirmişti.⁷⁰ Benzer tedbirler, stratejik özelliği olan Bedir, Uhud ve Hendek savaşları için de alınmıştır.

Hz. Ebu Bekir, halife seçildikten sonra hemen kendisine devletten herhangi bir maaş beklentisine girmemiştir. Yakınlarının ısrarına rağmen uzun süre bireysel kazancını temin etmeye çalışmıştır. Hz. Osman, Abdurrahman b. Avf (ö. 654) ve Talha b. Ubeydullah (ö. 656), başta olmak üzere sahâbiler de, geçimlerini çalışarak sağlamışlardır. Hz. Ömer ise, tembellik ve rehaveti önlemek amacıyla şu veciz sözleriyle herkesi çalışmaya teşvik etmiştir: “*Biriniz, oturup da Allah’ım beni rızıklandır diyerek, rızık aramaktan geri durmasın. Bilirsiniz ki gök, altın ve gümüş yağdırmaz*”⁷¹

Mevlâna Celaleddin Rûmî (ö.1273) de tevekkülü, peygamberlerin mesleği, cehd ve gayreti olarak değerlendirmiştir: “*Ey büyük zat, muktedir olabildiğin kadar, enbiya ve evliya tarikinde ve onların mesleki mesaisinde bulunmaya çalış. Peygamberlerin, müminlerin tevekkülünü ve cehd’ü gayretlerini gör.*”⁷² Zira peygamberlerin, velilerin yolu ve istikameti hem maddi hem de manevi olarak çalışmaktır. Çünkü peygamberler bir taraftan kavimlerini hidayete davet ederken diğer taraftan da sanat, ticaret ve meslek edinmek suretiyle helal kazançla geçimlerini temin etmişlerdir. Özellikle Hz. Muhammed (s.a.s.)’in getirdiği son ve ekmel din; “*sa’yyü amel ve cehd’ü iktisab üzerine müessesdir.*”⁷³ Zira Müslümanlık tembelliği değil çalışkanlığı emretmiştir. Hiç ölmeyecek gibi dünyaya çalışmayı, yarın ölecekmiş gibi ölüme hazırlık yapmayı ön görmüştür. Tevekkülü kalbî olmaktan çok, çalışma ve bedenî bir eylem olarak toplumun sosyal hayatına bir hareketlilik katması gerektiğini düşünen Mehmed Akif ise,

⁶⁹ M. Asım Köksal, *İslâm Tarihi* (İstanbul: Şamil Yayınevi, 1981), 11: 195.

⁷⁰ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi* çev. M. Sait Mutlu (İstanbul: İrfan Yayınevi, 1972), 1: 124.

⁷¹ M. Şemseddin, Zulmetten Nura, (İstanbul: Evakfı İslamiyye Matbaası,1341), 76.

⁷² Mevlânâ Celaleddini Rûmî, *Şerh-i Mesnevi* - çev. Tâhiru’l Mevlvî, (İstanbul: Şamil Yayınevi, ts.), 2: 553.

⁷³ Mevlânâ Celaleddini Rûmî - Tâhiru’l Mevlvî, *Şerh-i Mesnevi*, 3: 556.

konuyu şöyle tasvir etmiştir:

“Çalış dedikçe şeriat, çalışmadın, durdun,
Onun hesabına birçok hurafe uydurdun
Sonunda bir tevekkül sıkıştırdın araya,
Zavallı dini çevirdin onunla maskaraya”⁷⁴

Sosyal hayata yansıyan tevekkül, duygusu, bütün sebeplerin ve tedbirlerin ötesinde nihaî irade ve gücün Allah’a ait olduğunu pekiştirmektedir. Söz konusu bilincin oluşmasıyla kişi, sebeplere başvurduğu halde sonuç alınmazsa bile ilâhî takdirin tecellisine saygı duyar ve karamsarlığa düşmeden iyimser ruh halini korur. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm de Hz. Yakub’un, oğlu Yûsuf’un kaybolmasından dolayı derin bir üzüntü yaşadığı halde Allah’a tevekkülünü dile getirerek güçlü bir metanetle ümidini koruduğu anlatılmıştır.⁷⁵ Araştırmalar da inançlı ve mütevekkil insanların felaket, üzüntü, hastalık gibi zorluklar karşısında psikolojik anlamda daha dirençli, ümitli ve başarılı olduklarını göstermiştir.⁷⁶

B. KADER VE DEPREM

1. Hayatın Akışında Kader İncancının Rolü

Kader inancı genelde Allah inancıyla birlikte değerlendirilir. Bu nedenle tarih boyunca insanın irade, kudret ve fiilinin eyleme dönüşmesindeki rolü ve sorumluluğu hep tartışılmıştır. Kader sözlükte; gücü yetmek, planlamak, ölçü ile yapmak, bir şeyin niteliğini belirlemek, kıymetini bilmek ve rızkını daraltmak⁷⁷ gibi manalara gelmektedir. Dini yönden ise kader; Yüce Allah’ın ezelden ebede kadar olacak bütün nesne ve olayların zamanını, yerini, biçimini, ezeli ilmiyle bilmesi ve belirlemesidir.⁷⁸ Kaza ise sözlükte; hükmetmek, muhkem ve sağlam yapmak; emretmek ve yerine getirmektir.⁷⁹ Dinî terim olarak ise Allah’ın irade ve takdir buyurduğu şeyleri zamanı gelince, ilim ve iradesine muvafık olarak var etmesidir.⁸⁰ Başka bir ifade ile “Kaza, Allah’ın nesne ve olaylara ilişkin ezeli planının gerçekleştirilmesidir.”⁸¹

Bu durumda kader ve kaza, Allah’ın ilim, irade, kudret ve tekvin sıfat-

⁷⁴ Ersoy, *Safahat*, 229.

⁷⁵ Yûsuf, 12/18, 67, 83, 86-87.

⁷⁶ Mustafa Çağrıncı, “Tevekkül” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41: 1-2.

⁷⁷ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab* (Kahire: Dârü'l İstikame, 1952), 7: 3665.

⁷⁸ Bekir Topaloğlu - İlyas Çelebi, *Kelam Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2010), 173.

⁷⁹ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, 7: 3687.

⁸⁰ Ömer Nasuhi Bilmen, *Muvazzah İlmî Kelâm* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1972), 173.

⁸¹ Yusuf Şevki Yavuz, “Kader” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001.), 24: 58-63.

ları kapsamında ortaya çıkan hükümlerdir. Zira hayır ve şer, iyi ve kötü, acı ve tatlı, canlı ve cansız, faydalı ve faydasız her şey Allah'ın bilmesi, dilemesi, kudreti, takdiri ve yaratması ile gerçekleşmektedir. Buna göre; “*Kader ve kaza önceden tespit edilmiştir, sonuç değişmez ve çalışmaya gerek yoktur.*” gibi bir düşünceden hareketle hayatın akışındaki işleri oluru bırakmak doğru değildir. Aksine kâinatın sevk ve idaresi, atomdan güneş sistemine kadar her şey Allah'ın bilgisi dâhilinde ve bir nizam içinde gerçekleşmektedir: “O'nun işi, bir şey yaratmak istediği vakit sadece “ol” demektir. O şey derhal olur.”⁸²

Kader ve kaza hem inanç hem içerik bakımından birbiriyle iç içedir. İzzeddin İbnu'l-Esîr (ö.1233)'e göre, kim bunların aralarını ayırmak isterse kaza ve kader binasını yıkmış olur. Zira kader Allah'ın ezeli bilgisindeki (makdur) hükmüdür. Kaza ise, bu ezeli hükmün, zamanı gelince ortaya çıkmasıdır. Buna kaderin zuhuru da denir.⁸³ Görüldüğü üzere insanın fiilleriyle ilişkili olan kader ve kaza tesadüfe bağlı değildir. Aksine insan, ilahi iradenin muhatabı olup eylemlerinden sorumludur.⁸⁴ Kur'ân-ı Kerim'de açıklandığı üzere âlem, bir düzen, hesap, ölçü ve denge içerisinde yaratılmıştır:

“Gerçekten biz, her şeyi bir ölçü ve dengede yarattık” (Kamer, 54/49.) “O her şeyi yaratmış ve yarattığı o şeyleri bir ölçüye göre takdir etmiştir.” (Furkân, 25/2.) “Her insanın amelini (veya kaderini) boynuna yükledik (çabasına bağlı kıldık).” (İsrâ, 17/13.)

İlk iki âyetin mealinden anlaşıldığı üzere, hayatta her şey Allah'ın ilim ve iradesi doğrultusunda belli bir ölçü, hesap ve denge ile yaratılmıştır. Bu yaratılış; belirsizlik içinde ve kargaşa ile değil, kozmik bir sisteme ve düzene göre gerçekleşmiştir. Canlı cansız her varlık -hiçbir sapma göstermesizin-Allah'ın kendileri için takdir ettiği işlevi yerine getirmektedir. Diğer bir ifade ile bütün oluşlar Allah'ın belirlediği yasalara göre takdir edilmiş ve mecrasında akıp gitmektedir.⁸⁵ Kur'ân bu hususu şöyle açıklamıştır: “Onu yarattı ve takdir etti.”⁸⁶ “Nefse ve ona birtakım kabiliyetler verip de iyilik ve kötülüklerini ilham etti.” (Şems, 91/7-8.) Görüldüğü üzere Allah insanın nefesine bazı melekeler vererek onu aklı ile iyiyi kötüyü, doğruyu eğriyi kârını zararını ve yaşama biçimini seçmek gibi üstün bir kabiliyetle donatmıştır.⁸⁷ Zira evrende var olan her şey bir sebep-sonuç ilişkisi içinde

⁸² Yasîn, 36/82.

⁸³ Ebû Abdillâh Muhammed İbn İsmâîl el- Buhârî, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, çev. Mehmed Sofuoğlu (İstanbul: Ötüken Yayınevi, 1987), 14/ 6486.

⁸⁴ Muhammed Kutub, *İnsan Psikolojisi Üzerine Etüdler*, çev. Bekir Karlığa, (İstanbul: İşaret Yayınevi, 1992), 37.

⁸⁵ Karaman, *Kur'ân Meali Türkçe Meâl ve Tefsir*, 4: 127.

⁸⁶ Abese, 80/19.

⁸⁷ Mahmud bin Ömer Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 2. Baskı (Kahire: Matbatü'l İstikâme , 1953), 4: 562.

yaratılmıştır. Örneğin yağmur bulutun, bulut buharlaşmanın, buharlaşma da sıcaklığın tabii sonucudur. Böylece Allah yağmuru bulutla her meyveyi da kendi ağacıyla vermektedir. Gerçek anlamdaki ilahi sünnet de budur.⁸⁸

Üçüncü âyetin “Amelini (veya kaderini) boynuna yükledik yahut “çabasına bağlı kıldık.” şeklindeki cümlesi de İslâm bilginlerinin çoğuna göre sorumluluk anlamında kullanılmıştır. Buna göre insanın yaptığı işlerin tamamı, zamanı geldiğinde önüne konulmak üzere kayıt altına alınmaktadır. İyi veya kötü yaptığı her şeyin bir hesabı ve değerlendirmesi olacaktır.⁸⁹ Çünkü insan; Allah’a, nefesine, çevresine karşı sorumludur ve yaptıklarıyla geleceğinin karnesini hazırlamaktadır.⁹⁰

Başka bir âyette de başa gelen iyiliğin Allah’tan, kötülüğün ise, insanın kendisinden olduğu açıklanmıştır: “Sana ne iyilik gelirse Allah’tandır. Başına gelen kötülük ise nefsendendir.” (Nisâ, 4/79.) Bu âyet de İslâm’ın hayır, şer, kader ve kaza konusu ile ilgili inanç ve anlayışına ışık tutulmaktadır. Zira insanlar genel olarak elde ettikleri başarı ve iyi sonuçlarıyla övünürler. Felaket, kötülük ve başarısızlıkları ise yükleyecek başka bir yer aramaktadırlar. Her şeye rağmen kendilerini kınamak ve suçlamaktan kaçınırlar. Hâlbuki canlı ve cansız her şey Allah’ın takdir ve kudreti ile var olmuştur. Bununla birlikte Allah kimsenin doğrudan felâkete uğramasına ve kötülük işlemesine rıza göstermemiştir. İnsanın işlediği hata, suç ve kötülük kendi bağımsız iradesinin bir eseridir.⁹¹

2. Kader Zorlukları Aşmaya Yardım Eder

İnsan, kader ve kaza konusunda sadece olumlu ve başarılı eylemelerle yetinmemeli aksine olumsuz ve iyi gitmeyen işlerin analizini, sebep ve sonuç ilişkilerini de incelemelidir. Karşılaştığı zifiri karanlığı, şiddetli yağmuru, gök gürlemesini, şimşeğin parlamasını, yıldırım düşmesini,⁹² depresmin olabileceğini, salgın hastalıklar ve kazalarla mücadele edilebileceğini de göze almalıdır. Yoksa kolayı tercih ederek teselli bulmak için; “*Ne yapalım demek ki bunu görmek de kaderimizde varmış.*” gibi teslimiyetçi bir yaklaşım çözüm değildir. Aksine her zaman zorlukları aşacak güçte kolaylıklar ve çözümler vardır. İnsanoğlu tam da bu noktada azim ve iradesini kullanarak hayatın gerçeklerini merkeze almalıdır. Çünkü Yüce Allah dünyanın bütün değerlerini yönetmek üzere insanlara emanet etmiştir. Bu emanet, menfaat ve beşeri zaafırlara terk edilmemelidir. Nitekim Kur’ân-ı Kerim’de, önümüze çıkabilecek zorlukların aşılabileceğini bildirmiştir:

⁸⁸ Osman Karadeniz, “*Kader/ Takdir: Her şeyin Bir Ölçüye Göre Yaratılması*”, “*Kelam*” ed. Şaban Ali Düzgün, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 461.

⁸⁹ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, 5: 204.

⁹⁰ Karaman, v.dğr. *Kur’ân Meali Türkçe Meâl ve Tefsir*, 3: 411.

⁹¹ Özek, *Kur’ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 89.

⁹² Bakara, 2/19-20.

“Elbette zorluğun yanında bir kolaylık vardır. Gerçekten zorlukla beraber bir kolaylık daha vardır. Boş kaldın mı hemen başka bir işe koyul ve yalnız Rabbine yönel.”⁹³ En zor şartlarda bile inanarak çalışılması durumunda fakirlikten zenginliğe, zayıflıktan kuvvete, savaştan barışa, zorluktan kolaylığa, kapı aralanacağı müjdelenmiştir. Önce zorlukla yüz yüze gelirse bile bu hal sürekli değildir. Güçlü bir irade ve kararlı bir çalışma ile kolaylık zorluğa galip gelecektir.⁹⁴ Mümin bu galibiyetle boş kalıp fırsat bulunca, yeni bir iş ve proje ile hamle yapmalıdır. Bütün tecrübeler göstermiştir ki; ilerlemek ve kalkınmak için; çalışmak, üretmek, öğretmek, yardımlaşmak ve dayanışmak gibi çağın gerektirdiği bütün faaliyet ve önlemlerine başvurmamak gerekmektedir. Tam da burada kader anlayışının önemi gündeme gelmektedir. Çünkü daha önce ifade edildiği üzere kader, Allah'ın yarattığı varlıklara ilişkin plan ve tabiatın işleyişini belirleyen ilahi bir programdır.⁹⁵

Buna göre deprem, kaza ve diğer afetlere karşı oturup beklemek doğru değildir. Özellikle insanın ihmal ve yanlışlarından kaynaklanan zararlar, can ve mal kayıpları zorlayıcı bir kader anlayışına indirgenemez. Örneğin deprem fay hatlarının geçtiği yerlerde iskan alanları oluşturmak, projelerde deprem kriterlerine uymamak, dere ağzlarında veya eğimi yüksek yamaçlarda mesken edinmek felaketlere davetiye çıkarmak demektir. Keza iş yerlerinde önlem almamak, trafikte hız limitini aşarak kuralları ihlal etmekle ortaya çıkabilecek zarar ve kayıplar da kaderle açıklanmaz. Modern hayatın beraberinde getirdiği bu tür örnekler her geçen gün artsa bile, insanların akıl, deney, araştırma, keşif ve sorgulamalarla hayatı daha kaliteli ve anlamlı hale getirmeleri mümkündür.

3. Kader Önlem Almayı Teşvik Eder

Hız. Peygamber (s.a.s.)'in hadislerinde ve uygulamalarında da kader meselesi, soru ve cevaplar halinde açıklanmıştır. Bütün hadis kaynaklarında, “*Kitabü'l- Kader*” başlığı altında konu ile ilgili müstakil başlıklar açılmıştır. Bu bağlamda, “*Sahih-i Buhâri*” nin kader kitabında 26 hadis rivayet edilmiştir. Diğer hadis metinlerinde de benzer tasnifler yapılmıştır. Böylece hadis metinlerinde de, genel olarak “*Her şeyin bir kadere (ölçü ve plana) göre*”⁹⁶ meydana geldiği belirtilmiş insanın iradesi, sorumluluğu ve tedbir alması önerilmiştir. Burada detaya girmeden pratik ve sosyal hayata ışık tutar umuduyla Hz. Muhammed (s.a.s.)'in şu uygulamalarını hatırlatmakta yarar vardır:

a) Her türlü hastalığa karşı oturup beklemek yerine, tedavi ve ilaç temini

⁹³ İnşirâh, 94/5-8

⁹⁴ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 4: 614.

⁹⁵ Yavuz, “Kader”, 24/ 61.

⁹⁶ Müslim, “Kader”, 18.

için önlem alınması istenmiştir. Çünkü; “Allah indirdiği her derdin, muhakkak şifasını da vermiştir.”⁹⁷ Başka bir olayda da “Ey Allah’ın elçisi! Şifa niyetiyle yaptığımız okumalar, tedavi için kullandığımız ilaçlar ve korunma amaçlı aldığımız tedbirleri Allah’ın takdirinden bir şey çevirir mi? Diye sorulması üzerine Resûlullah; “Onlar da Allah’ın takdiridir.”⁹⁸ buyurmuştur.

b) Hz. Peygamber (s.a.s.), yıkılmaya yüz tutmuş bir duvarın önünden geçerken birden yürüyüşünü hızlandırmıştır. Bunun üzerine; “Allah’ın kazasından mı kaçıyorsunuz?” diye sorulduğunda, Allah’ın elçisi; “Evet Allah’ın kazasından kaderine kaçıyorum.” buyurmuşlardır.⁹⁹ Böylece riskli alandaki geçişi tesadüfe bırakmadan hızlıca geçmiştir.

c) Hicretin 18. yılında Ebû Ubeyde bin Cerrah (ö.18/639)’ın komutasında bir İslâm ordusu Şam’da iken askeri yardım istenmişti. Bunun üzerine Hz. Ömer bir grup askerle Şam’daki orduya yardımcı olmak üzere “*Serğ*” denilen yere geldiğinde, şehirde “*Amvas Tâunu*” olarak bilinen bulaşıcı bir hastalık zuhur etmiş ve Şam’da bu hastalıktan otuz bin kişinin vefat ettiği bildirilmiştir.¹⁰⁰ Bunun üzerine Hz. Ömer çevresiyle istişarede bulunmuş ve cebri bir kader anlayışı yerine, sorumluluk gerektiren bir kader inancını tercih ederek vebanın bulunduğu alana girmeme kararını almıştır. Hz. Ömer; “Allah’ın kaderinden mi kaçıyorsunuz?” şeklinde itirazda bulunanlara; “evet Allah’ın kaderinden kaçıyorum yine O’nun kaderine sığıyorum.” diye cevap vermiştir.¹⁰¹

Böylece İslâm’ın erken döneminden itibaren, her hastalığın bir tedavisinin olabileceği, yıkılmaya yüz tutmuş bir fiziki yapının çevresinde güvenlik önlemlerinin alınması gerektiği ve bulaşıcı hastalığın yaygınlaşması için “Karantina” uygulanmasına dikkat çekilmiştir. İnsanlığın asırlar sonra ulaştığı modern çağda da, bilim aynı önlemlerin doğru ve geçerli olduğunu kanıtlamıştır.

C. SORUMLULUK BİLİNCİ

1. İnsan ve Sorumluluk

Dünyada sorumluluk duygusu taşıyan tek varlık insandır. Çünkü insan kendine özgü inancı, değer yargıları ve yaşama tarzıyla diğer canlılarda bulunmayan akıl ve iradeye sahip olan özgün bir varlıktır. Bu nedenle onun dinî, ahlâkî, içtimaî ve hukukî bakımdan doğru yolu seçmesi istenmiş ve davranışlarından sorumlu tutulmuştur. İnsanın bu iradeli davranışlarını ve sorumluluklarını şekillendiren üç etkenin olduğunu söylemek mümkündür:

⁹⁷ Buhârî, “Tıbb”, 1/1.

⁹⁸ Tirmizi, “Tıbb”, 21.

⁹⁹ Tirmizi; “Kader”, 3

¹⁰⁰ Müslim, “Selam”, 32. *Tercüme ve Şerhi*, çev. Ahmed Davudoğlu, (İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1978), 9/660.

¹⁰¹ Buhârî, “Tıbb”, 30, Müslim, “Selam”, 98-100.

Birincisi vicdanî veya ahlâkî sorumluluktur. Buna göre olumsuz sebeplerle yaratılışı (fitrat) bozulmamış her insan, ruhî yapısında bulunan ve yerine göre kendisini takdir eden veya suçlayan vicdanın otoritesini hissetmesidir. Diğer bir ifade ile yapacağı işi ve alacağı kararı, vicdanıyla da ölçmeyi ve değerlendirmeyi ihmal etmemesidir. Hz. Peygamber (s.a.s) bu tür sorumluluğu insanın kendi iç dünyasıyla karşılaştırılmasını tavsiye ederek şöyle buyurmuşlardır: “İyilik (ruh halini ferahlatan) güzel ahlâktır. Kötülük ise, insanın içine sıkıntı veren ve göğsünü kemiren şeydir.”¹⁰² Bu duygu insanlara, hem bir oto kontrol sistemini getirmekte hem vicdanına danışma fırsatını sağlamaktadır.

İkincisi sosyal sorumluluktur. İslâmiyet kişinin hayatını kendisinde başlayıp kendisinde biten bir olay olarak görmemiştir. Zira İslâm dini, bir yandan bireyi toplum karşısında sorumlu kılarken bir yandan da topluma, insanların iyiliği uğruna çaba harcama görevini yüklemiştir. Bu tür sorumluluğu denetleyip değerlendiren otorite ve bireyi kuşatan etken sosyal çevredir.

Üçüncüsü ise dinî sorumluluktur. Bu yükümlülük insanı aşan en yüksek kudret sahibi ilâhî otorite tarafından belirlenmiştir. Çünkü bu tür sorumluluk inanma ve kulluk etme ihtiyacından doğmuş olup diğer iki sorumluluk çeşidinin eksikliği tamamlar. Dinî şuurun zayıfladığı toplumlarda ahlâkî düşüş gözlenmesi kaçınılmazdır. Diğer taraftan kalplerden âhiret kaygısı ve Allah korkusunun silinmesi ise beraberinde sosyal sorumluluğun çöküşünü getirecektir.¹⁰³

Abdullah bin Ömer’in rivayet ettiği bir hadiste ise; bireysel ve toplumsal sorumluluğun bilinci ve kapsamı daha net bir şekilde belirlenmiştir: “Her biriniz kendi maiyetinden (sürüsünden)sorumlu olan bir çoban konumundasınız. Devlet başkanı makamı itibariyle milletin haklarını korumaktan sorumludur. Aile reisi olan baba da görevi sebebiyle bütün aile bireylerine karşı sorumludur. Kadın da eşi gibi aile yuvasını güzel idare edilmesinden ve korunmasından sorumludur. Hizmetçiler de evin malını koruma noktasında sorumludur.”¹⁰⁴

Günümüzdeki birçok idari sistemde de sorumluluk anlayışı bu hadiste açıklandığı gibi yukarıdan aşağıya doğru paylaşılmıştır. Ancak bugün sosyal hayatta olup biten olaylar incelendiğinde sorumluluk bilincinden söz etmek oldukça zordur. Bunun nedenini; toplumlarda ilmi birikimin zayıflaması, haksızlığın kabul görmesi, menfaat hırslının ön plana çıkması, adalete olan güvenin kaybolması, hayat standardının değişmesi, kolaycılığın pirim yapması ve hesap vermekten uzaklaşılması gibi nedenleri saymak mümkündür. Hal böyle olunca yine “*takdiri ilahi böyle imiş*” gibi nefse

¹⁰² Müslim, “Birr”, 14.

¹⁰³ Kemal Yıldız, “Sorumluluk” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul, TDV Yayınları, 2009), 37: 380-382.

¹⁰⁴ Buhârî, “İstikrâz”, 21.

hoş gelen oyalamalar kabul görmüştür. Sonuçta güçsüz, mazlum ve mağdur olanlar da üzüntülerini dindirmek için, “*olacağa çare yoktur*” diyerek teslimiyet içinde sabretmekle yetinmişlerdir. Şüphesiz ki bu kaygıların temelinde; bireyin yüzleşmekten çekindiği sorumluluk bilinci ve hesap verme endişesi bulunmaktadır.

2. Hayat, Sorumlulukla Anlam Kazanır

Kur’ân-ı Kerim’in işaret ettiği gibi ölüm ve hayat aynı şey değildir. Aralarında büyük fark vardır: “Dirilerle ölümler bir değildir.”¹⁰⁵ Zira insan hayat hakkı gibi bir nimet ve imkândan mahrum kaldığında artık, hiçbir kazanıma erişmesi mümkün değildir. Bu sebeple ölüm, fitri olarak arzu edilmez. Bütün sıkıntılara rağmen hayat güzel ve yaşanmaya değerdir. İnsanın ortak sorumluluklarından biri de kaliteli bir hayat yaşamak için çalışması, iş ve çevresine katkı sağlamasıdır. Bu amaçla risklere karşı önlem alınmış bir ortamda yaşamayı temenni etmenin dini yönden bir sakıncası yoktur. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) de, ölümü temenni etmeyi yasaklamış ve insanın önüne iki seçenek sunmuştur: “(Birincisi) sakın hiçbiriniz ölümü temenni etmesin! Çünkü o, hayırlı ve ihsan sahibi ise, (yaşamak suretiyle) hayır ve ihsanını arttırması umulur. (ikincisi) şayet kötü bir kimse ise, belki günahlarından tövbe eder de, azaptan kurtulur”¹⁰⁶

Bu hadisten de anlaşıldığı üzere, tevekkül ve kaderin insana verdiği sorumluluk daha da önem kazanmaktadır. Çünkü hastalık, depresyon, yangın, sel baskını ve kazalar gibi ölüme kapı aralayan konularda insanın irade ve sorumluluğu daima tartışılmıştır. Bu durumda ahlâkî değerler ışığında tecrübe, bilim ve teknolojinin ön gördüğü önlemlerin alınması tevekkül ve kader bilincine bağlıdır. Bütün olaylar birlikte değerlendirildiğinde insanın eğitim, bilgi ve davranış düzeyinin; hayat kalitesi ve süresi açısından etkili olduğu söylenebilir. Buna bağlı olarak günümüzdeki istatistikler, ekonomik güç, eğitim-öğretim düzeyi, sosyal imkânlar, çevre faktörü, dengeli beslenme, tıbbi gelişmeler ve güvenlik önlemleri gibi etkenler bu tezi desteklemektedir.¹⁰⁷ Buna göre; gelişmemiş veya gelişmekte olan toplumların mazeret üretmeden tevekkül ve kaderi doğru anlamaları gerekir. Güçlü bir irade, azim, gayret ve sorumluluk bilinciyle akıl ve bilimin ışığında çalışmaları durumunda, depresyon başta olmak üzere doğal afetler ve kazalar karşısında daha güçlü, güvenli ve başarılı olacakları tartışmasızdır.¹⁰⁸

Konu ile ilgili sorumluluk bilincini, daha somut örneklerle vurgulamak mümkündür. Hatırlanacağı üzere 17 Ağustos 1999 tarihinde meydana ge-

¹⁰⁵ Fâtır, 35/22.

¹⁰⁶ Buhari, “Temenni”, 6.

¹⁰⁷ Karadeniz, *Ecel Üzerine*, 95.

¹⁰⁸ Fikret Karaman, *Trafik Kazalarının Önlenmesinde Yeni Bir Umut* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2017), 62.

len Marmara depreminden hemen sonra yapılan incelemelerden anlaşıldığı üzere; kısa zamanda inşaat sektöründe ün yapanlar; Yalova, Çınarcık, Gölcük ve sahil boylarında ticari amaçla birçok bina inşa etmiş ve halka satmışlardır. Bu yapıların ne kadar denetlendiğini ve bunlara nasıl ruhsat verildiğini yeniden tartışmanın bir anlamı ve hükmü yoktur. Ancak adli makamlarca, eksik ve çürük malzeme kullanımı gibi maddi hatalar, tescil edilmiştir. Çünkü can ve mal kaybının önemli bir bölümü aynı şahıs veya şahısların yaptıkları binaların yıkılması sonucu ortaya çıkmıştır.¹⁰⁹ Bu ve benzeri hususlar, deprem sonrasında basın-yayın organlarında dile getirilmiş ve kayıtlara geçirilmiştir.

Benzer bir olay da 1992 yılında meydana gelen Erzincan depreminde yaşanmıştı. Şehirde yıkılan yapıların çoğu kamu binaları ve lojmanlarıydı. Bir hemşirenin beş gün sonra yıkılan bir hastanenin enkazından çıkarılması bu olayın acı bir örneğidir. Çünkü insanlar, ticari amaçla yaptıkları işlerde daha fazla para kazanma hırsına kapılmaktadır. Diğer taraftan yapılan araştırmalarda, depremlerdeki can ve mal kayıplarının alınan önlemlerle yakından ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Buna göre; 27 Aralık 1939 tarihli Erzincan depreminde, 32.968 kişi vefat etmiştir. Bu tarihte ilin nüfusu merkez ve çevresiyle birlikte 40.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Yine aynı ilde 13 Mart 1992 tarihinde meydana gelen depremde ise, ölenlerin sayısı 693 kişidir. Bu tarihte şehrin merkez nüfusu 91.000, ilçe ve köylerle birlikte 225.000 kadardır. 1939 depreminin 7,8; 1992 depreminin ise 6.8 şiddetinde olduğu açıklanmıştır. Her iki depremin şiddeti, yerleşim yerlerinin nüfusu, vefat sayısı, dikkate alındığında, ikinci depremdeki ölüm sayısının daha az olduğu anlaşılmaktadır. Can ve mal kaybının az olmasında inşaat sektörünün iyileşmesi, yapılardaki kalite faktörü ve kurtarma ekiplerinin donanımlı olmalarının etkili olduğu düşünülmektedir. İnsanlığın yararına olan bu iyileşme süreci ve sorumluluk anlayışının sosyal hayata yansımaları takdirle karşılanmalıdır.¹¹⁰

Olayımızdaki sorumluluk bilincine katkı olması dileği ile, duyarlı davranmanın sayesinde trafik kazalarında meydana gelen can kayıplarında da kısmi azalmalar olmuştur. Buna göre; 2005 yılındaki 620.729 trafik kazasında 4505, 2008 yılındaki 950.120 kazada 4236, 2010 yılındaki 1.106.201 kazada 4045, 2012 yılındaki 1.296.634 kazada 3750, 2014 yılındaki 1.199.010 kazada ise ölü sayısının, 3524 kişi olduğu anlaşılmıştır. Belirtilen rakamların incelenmesinden de anlaşıldığı üzere, yaklaşık on yılı kapsayan bu süre zarfında her yıl kaza sayısı artmasına rağmen ölüm oranlarında, 1000 kadar bir düşüş yaşanmıştır. Bu sonuç; alt yapı, araç kalitesi, insan eğitimi ve kurallara uymadaki duyarlılık gibi konularda alınan ted-

¹⁰⁹ Ateş, *Kur'an Ansiklopedisi*, 23/222.

¹¹⁰ Orhan Aktepe, "Trafik Kazalarında ve Doğal Afetlerde Kaderin Rolü" *Din ve Trafik* (Ankara: İnönü Üniversitesi Yayinevi, 2016), 1: 221.

birlerin yararlı olduğunu göstermektedir.

Bu tür kazalardaki insanların, (sürücü, yaya vb) kusur ve sorumluluk oranı ise 2008’de %90,53; 2010’da %89,72; 2012’de %88,86; 2014’de %89,12 olmuştur. Buna göre kazalardaki insan sorumluluğu, %90 ve %88 arasında seyrettiği anlaşılmaktadır. Geriye kalan %10-12’lik kusurun ise alt yapı ve araç kalitesiyle ilgili olduğu değerlendirilmektedir. Bu verilerden hareketle; insanın kader ve irade anlayışı, sorumluluk bilinci, tevekkül, sabır ve insan haklarına duyarlılığın değeri, bir o kadar artmaktadır.¹¹¹

3. Sorumluluğun Psikolojisi ve Bireyselliği

Sorumluluk aynı zamanda kişinin eylem ve davranışlarının sonucuna katlanmasıdır. Bu nedenle insanlar yaratılıştan gelen psikolojik bir duygu ile; başarı ve iyiliklere sahip çıkmayı kabul ederken, hatalı ve mahcubiyeti gerektiren eylemlere de mesafeli durmuşlardır. İnsanlara mahsus olan bu ruh hali, Kur’ân-ı Kerim’de şöyle açıklanmıştır: “Herkesin yaptığı iyiliği de kötülüğü de önüne konmuş olarak bulacağı gün (insan) ister ki, kendisi ile kötülükleri arasında uzun bir mesafe bulunsun. Allah kendisi hakkında sizi uyarıyor. Allah Kullarına çok şefkatlidir.” (Âl-i İmrân, 3/30.) Buna göre insan ilim ve tecrübe sahibi olduğu konularda sorumluluk üstlenmelidir. Bilmediği ve pişmanlık duyabileceği yanlış ve şüpheli olaylardan da sakınmalıdır. Kur’ân-ı Kerim de insanı, bilgisi olmayan konuların ardına düşmesini uygun görmemiştir. Çünkü doğru bilgi temeline dayanmayan eylemlerin sonuçlarından göz, kulak ve gönül gibi organlar sorumludur. “Hakkında bilgin bulunmayan şeyin ardına düşme. Çünkü kulak, göz ve gönül (kalp) hepsi ondan sorumludur.”¹¹²

Kur’ân’ın sosyal hayatımıza kazandırdığı yeniliklerden biri de sorumluluğun bireysel olması ilkesidir. Bu sorumluluk hem dini yönden hem hukuki açıdan hayati önem arz etmektedir. İslâm’ın ilk dönemindeki Mekke toplumunda suçlular, yakınlarının yardımıyla ceza almaktan kurtuluyorlardı. İslâm dini kısa sürede bu kuralı değiştirmiş ve sorumluluğun bireysel olduğunu ortaya koymuştur. Hiçbir kimse başkasına ait bir fiilden dolayı sorumlu tutulamaz. Dinî, hukukî ve ahlâkî sorumluluk şahsidir. Yüce Allah bu konuyu şu âyetlerle açıklamıştır: “Gerçekten hiçbir günahkâr, başkasının günah yükünü yüklenmez.” (Necm, 53/38.) “Ne babanın evladı, ne evlâdın babası namına bir şey ödeyemeyeceği günden çekinin.” (Lokmân, 31/33.) “ Deki: Bizim işlediğimiz suçtan siz sorumlu değilsiniz; biz de sizin işlediğinizden sorulacak değiliz.” (Sebe, 34/25.) Buna göre; hiçbir kimse kendisi istese dahi başkasının günahını üstlenmeye ve onu sorumluluktan kurtarmaya gücü yetmeyecektir.

¹¹¹ Karaman, *Trafik Kazalarının Önlenmesinde Yeni Bir Umut*, 139 vd.

¹¹² İsrâ, 17/36.

Bununla birlikte toplumun ortak değerlerini ve yararını ilgilendiren konularda sorumluluk geneldir. Sosyal hayatın barış ve huzuru için her bireyin imkân ve kabiliyeti nispetinde iyiliği yayma ve kötülüğü engelleme zorunluluğu vardır. Konuyu günümüzde karşılaşılan olaylarla ifade etmek gerekirse sosyal sorumluluk, birey ve kamu otoritesinin bütün gücünün, insanların huzur, emniyet maddi ve manevi değerler üzerinde birleştirilmesi şeklinde açıklamak mümkündür. Hz. Peygamber (s.a.s.) de; müminin kendi aralarındaki dayanışmalarını, parçaları birbirine bağlanıp kuvvetlendirilen binaya benzetmişlerdir.¹¹³ Diğer bir hadiste ise onları birbirlerine merhamet emekte, sevmekte ve iyilik edip yardımlaşmada bir vücut gibi olmalarını tavsiye etmişlerdir. Vücudun bir organı hastalanınca beden diğer organlarının harekete geçeceğini, uykusuzlukta, sevinç ve kederde birbirlerine ortak olacaklarını açıklamışlardır.¹¹⁴ Bugün deprem, kaza vs. felaketler sonrasındaki yardımlaşmaların, bu sosyal sorumluluğun bir sonucu olduğunu söylemek mümkündür.

4. Felaketlerde Sorumlu Arama veya Ders Çıkarma

Felaket anında yaşanan problemlerden biri de olup bitenlerden ötekini sorumlu tutmak veya suçlamaktır. Sebep ne olursa olsun felaketin enkazı üzerinden birbirini suçlayarak tartışmak doğru değildir. Ancak sağlam bilgi ve belgelerin bulunması durumunda suçluların tespit edilmesi ve usulüne uygun olarak gereğinin yapılması doğal karşılanmalıdır. Özellikle ortaya çıkan zorluklarla ilgili, teknik ve mesleki yorumlar, bilim uzmanlarının görüşlerine bırakılmasına özen gösterilmelidir. Bazen olayı tamamen seküler anlamda yorumlamak isabetli olmayabilir. Unutmayalım ki Allah'ın ilmi dışında bir yaprak bile dalından düşmez. O, yerin karanlıkları içindeki tek bir taneyi dahi bilir.¹¹⁵ Bu durumlarda konuyu, biraz da hikmet yönüyle düşünmek, değerlendirmek ve dersler çıkarmakta yarar vardır. Zira deprem, sel baskını, yangın ve salgın hastalıklar türü doğal afetlerin, "Sünnetullah" çerçevesinde değerlendirilmeleri de ihmal edilmemelidir. Çünkü felaketler bazen; yeryüzünde böbürlenerek dolaşan, gururuna tapan, özgüveni arttıkça kendini Allah'tan müstağni sayanların; aczini anlaması, varoluş sebebini kavraması ve yüce kudret sahibine yönelmesi için güzel bir fırsat tanımaktadır. Bu fırsat, kendisini çevreleyen iç ve dış âleme ibret gözüyle bakarak gerçekleri daha yakından tanımaya ve aczini kavramaya vesile olabilir.¹¹⁶ Sonuçta insanın iradesi, kudreti ve ömrü sınırlıdır. Yüce Allah'ın buyurduğu gibi insan, ihtiyaç ve acizlik yönünden de bağımsız

¹¹³ Buhârî, "Mezalim ve'l-gasb". 5.

¹¹⁴ Buhârî, "Edeb", 27.

¹¹⁵ En'âm, 6/59

¹¹⁶ Fussilet, 41/53.

değildir: “Allah gani ve müstağnidir, sizler, fakir ve muhtaçlarsınız.” (Fâtır, 35/15; Muhammed, 47/38; Teğâbun, 64/6.) Gerçekten kişi; hayatta olup biteni sadece bireysel çıkarları için değil, biraz da Yüce Allah’ın rızasını merkeze alarak şu iki temel sorumluluk ekseninde bakmaya çalışmalıdır:

Birincisi, O’nun ulûhiyetini ve bütün varlıklar üzerindeki hükümlerliğini, ortaksız kabul etmek ve her an bu bilinçle yaşamaktır. Zira gerçek iman ve marifet de bunu ön görmektedir. Çünkü herkes O’na aittir ve tekrar O’na dönecektir.¹¹⁷ İkincisi de Yüce Allah’a, daima minnet ve şükran duygularını dile getirmek ve O’na davranışlarıyla bağlılığını göstermektir. Felaket dönemlerinde de, yapıcı ve yararlı görevler üstlenmek, insanlığın hayrına işler yapmak, sıkıntı ve ihtiyaç sahibi olanlara yardımcı olmaktır. Hayatın kuralı gereğince, sıkıntılı günler zamanla geride kalacak fakat bu süreci doğru yönetenler, hikmetini kavrayanlar daha kazançlı ve mutlu olacaklardır. Belki de Cenabı Hak bu olayları; kısa süreli hayatımıza insanlık tarihinde yaşanan bütün acı ve tatlı olayların birer örneğini tatmak ve ibret almak için uygun görmüştür. Yunus Emre’nin “*kahrın da hoş lütfun da hoş*” sözünde olduğu gibi hikmetine de takdirine de rıza gösterilmelidir. Deprem dâhil bütün felaketsel ve kazalara, hikmet penceresinden bakmak da dini ve insani bir erdemliliklerdir.¹¹⁸

Hayatta insanın sorumluluğu dışında tamamen Allah’ın ilim ve takdiri dâhilinde meydana gelen olaylar da vardır. Güneş ve ay tutulması, insanın cinsiyeti, herhangi bir aileden gelmesi, renginin şöyle veya böyle olması gibi durumlar Allah’ın ilmi, iradesi ve kudretinin bir sonucudur. Şüphesiz ki tabiat olaylarının bir parçası olan depremin var edilmesi, zamanı, yeri ve şiddeti de Allah’ın takdiri ile gerçekleşmektedir. Bir yakınımızın kazaya maruz kalması, vefatı veya hastalığa yakalanmasının da Allah’ın takdiri dışında değildir. Doğal olarak insan, gücünü aşan ve elinde olmayan benzer konulardan sorumlu değildir. Fakat buna rağmen Allah’tan gelen hayır ve şer kapsamındaki bütün olayların sabır, tahammül, rıza, olgunluk ve teslimiyet içinde karşılanması büyük bir fazilettir.¹¹⁹

Diğer taraftan doğal afetlerin beraberinde getirdiği korku, ölüm ve çaresizliğe dua ve sabırla yaklaşılması önem arz etmektedir. Çünkü dua ve yakarış hem psikolojik hem manevî yönden bir destektir.¹²⁰ Bununla birlikte tevekkül, kader, kaza, irade, tedbir, çalışma ve sorumluluk bilinciyle ilgili duyarlılık devam etmelidir. Her şey iyi ve mükemmel olsa bile Bakara suresinin son âyetindeki dua ve yakarışlarla Yüce Allah’tan yardım istemenin kuralı asla unutulmamalıdır: “Ey Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin

¹¹⁷ Bakara, 2/156.

¹¹⁸ Ali Bardakoğlu, “*Bir Kesimi Suçlayıp, Allah’la Tehdit Etmek Doğru Değil, Karar Gazetesi*”, 30 Mart 2020, 4.

¹¹⁹ Nisâ, 4/ 79; Süleyman Ateş, *Kur’ân. Ansiklopedisi*, 11: 70, vd.

¹²⁰ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 662.

gibi bize de ağır bir yük yükleme. Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği işler de yükleme! Bizi affet! Bizi bağışla! Bize acı! Sen bizim Mevla'mızın." (Bakara, 2/286.)

SONUÇ

Tarih boyunca toplumlar doğal afetlerle iç içe yaşamış ve kendi şartlarına göre korunma tedbirlerini almışlardır. Bu önlemlere paralel olarak doğal felaketlerin sebep ve sonuçları hakkındaki söylemler ve tartışmalar da devam etmiştir. Kimileri bu tür olayların salt tabiat kanunlarından kaynaklandığını ileri sürerken; bazıları da bunların, dini inanç ve değerlerinin ihmali sebebiyle ilahi bir ceza olduğunu söylemişlerdir. Aslında önemli olan bu tür olaylardaki can ve mal kaybının önlenmesine yönelik çalışmaların niteliğidir. Şüphesiz ki doğal afetlerle ilgili yaşanan tecrübe ve bilgi birikimi birlikte değerlendirildiğinde günümüzdeki toplumların önemli kazanımlar elde ettikleri bir gerçektir. Araştırmalar, önceden alınan önlemlerin can ve mal kayıplarının azalmasında etkili olduğunu göstermiştir. Bu verilerden hareketle doğal afetlerin sebep ve sonuçlarını tamamen tabiat kanunlarına indirgeyen materyalist düşüncenin de insanın eylemler karşısındaki sorumluluğunu yok sayan cebri anlayışın da doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla olayları bu görüşler üzerinden tartışmak yerine konunun özüne yoğunlaşmak suretiyle; irade, akıl, bilim ve sorumluluk üzerinden değerlendirmek hayati önem arz etmektedir. Öte taraftan tevekkül ve kader anlayışı da insanın irade ve sorumluluğunu ön plana çıkarmakta olup, akıl ve bilimle tamamen örtüşmektedir. Hal böyle olunca araştırmanın konusu olan deprem ve diğer felaketlere karşı insan hayatını korumak, ancak bilimin ön gördüğü kuralları uygulamakla mümkündür. Özellikle büyük harcamalar yapılarak üretilen konut, fabrika, yol, köprü diğer alt ve üst yapılarda alınacak tedbirlerle maddi ve manevi kayıpların asgari düzeyde tutulması önem arz etmektedir. Bu başarıya ulaşmanın tek umudu insanlığın ortak mirası olan bilimin gereğini yerine getirmektir. Zira günümüz insanı bu mirası keşfetme, geliştirme ve pratik hayata aktarma gücüne sahiptir.

Müslüman bilim adamlarının, asırlar öncesinden din, dil, ırk ve renk ayırımı gözetmeksizin Endülüs, Abbâsîler, Selçuklular ve Osmanlılar döneminde günün teknik imkânlarıyla inşa ettikleri han, hamam, kervan saray, konak, çarşı, medrese ve cami gibi tarihi eserler yüz yıllar boyunca doğal afetlere karşı ayakta durmuşlardır. Oysaki bugün sahip olunan sanayi, teknoloji, ulaşım ve iletişim imkânları değerlendirildiğinde daha sağlam ve kalıcı eserlerin inşa edilmesinin önünde hiçbir engel yoktur. Kalkınmış ve alt yapıları güçlü toplumlar, deprem başta olmak üzere diğer doğal afetler ve kazalara karşı güçlü, önlemler almaya devam etmektedirler.

Yaşanan tecrübelerden hareketle akıl ve basiret sahibi insanlar artık mazet değil, çözüm üretmek zorundadırlar. Her geçen gün bir taraftan geliş-

mekte olan ülkelerin problemleri diğer taraftan da iş ve göç sebebiyle nüfus hareketliliği sonucu yeni yerleşim yerlerinin oluşumundan doğan sıkıntılar artmaktadır. İnsan hayatı ve güvenliği söz konusu olunca deprem, doğal afet ve diğer teknik kazaların önlenmesi için ulusal ve uluslararası yardımlaşmanın da devreye girmesi gerekmektedir. Özellikle deprem sonrasında kurtarma hareketleri için yapılan yardımlaşmaların, bir benzeri önceden yardıma muhtaç toplumların alt yapıları içinde dikkate alınması önemlidir. Söz konusu yardımlaşma maddi olabileceği gibi plan, proje, eğitim, psikolojik rehberlik, sosyal ve kültürel anlamda da değerlendirilebilir.

Yapıcı bir öz eleştiri yapmak gerekirse bugün kalkınmış ülkelerin, dünyanın fakir ve geri kalmış bölgelerine sattıkları silah ve savaş malzemesi bedellerinin yarısı, onların can ve mal güvenliği için, konut yahut alt yapı yatırımı olarak verilmiş olsaydı daha adil ve güvenilir bir dünyada birlikte yaşanabilirdi. Aynı örnek kamu veya özel sektör tarafından kendi ülkelerinin şehir merkezlerinde aşırı israflarla beton ve demir karışımı üzerinden yükselen gökdelenler ve eğlence merkezleri için de geçerlidir. Şayet bu ultra lüks harcamalardan biraz tasarruf yapılarak kenar mahalle, köy ve kırsal bölgelerdeki yapılara destek verilmiş olsaydı deprem ve sel gibi felaketler sonrasında can ve mal kaybı önemli ölçüde önenebilirdi. Her şeye rağmen imkân ve fırsatlar, sorumluluk bilinciyle doğru değerlendirildiğinde, birçok engelin aşılması ve başarıların sağlanması mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abdü'l Makâsıt, Mahmud bin Ömer. *ez-Zelâzil*. Mısır: Şebeketü'l Alûke, 2002.
- Aktepe, Orhan. “Trafik Kazalarında ve Doğal Afetlerde Kaderin Rolü” *Din Ve Trafik*. Ed. Fikret Karaman, 2 /221-228, Ankara: İnönü Üniversitesi Yayınevi, 2016.
- Akseki, Ahmed Hamdi, *İslam Dini (İtikat, İbadet ve Ahlâk)*. Ankara: G.S. Matbaası, 1958, 97.
- Arslantaş, Nuh. *İslam Tarihinde Depremler ve Algılama Biçimleri*. İstanbul: Alemdar Ofset Matbaacılık, 2015.
- Arslantaş, Nuh. “Zelzele”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/227-231, Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Ateş, Süleyman. *Kur ’ân Ansiklopedisi*. İstanbul: Kuba, 1997.
- Ateş, Süleyman. *Yüce Kur ’ân ’ın Çağdaş Tefsiri*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988.
- Bardakoğlu, Ali. “Bir Kesimi Suçlayıp, Allah ’la Tehdit Etmek Doğru Değil”, *Karar Gazetesi*. 30 Mart 2020, 8-9.
- Biricik Ali Selçuk v.dğr. “Doğal Felaketler - İnsan ve Din,” *İslâm Düşüncesinde Yeni Arayışlar III*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2000.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed İbn İsmâîl. *Sahîh-i Buhârî*. Beyrut:

Dârü'l İhyâü't-Türas Arabî, 1952.

Bursevî, İsmail Hakkı. *Rûhu'l -Beyân Tefsîri*. Çev. Abdullah Öz, v.dğr. İstanbul: Damla Yayınevi, 1995.

Çağrı, Mustafa. "Tevekkül". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/ 1-2. Ankara: TDV Yayınları, 2012.

Develioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. İstanbul: Aydın Kitabevi Yayınları, 1998.

Duman, Zeki. *Sosyolojik Açıdan Deprem ve Din*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.

Ersoy, Mehmed Akif. *Safahat*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.

Gökbudak, Müfit. *Kur'an ve Deprem*. İstanbul: Yüzleşme Yayınları, 2016.

Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. Çev. M. Sait Mutlu. İstanbul: İrfan Yayınevi, 1972.

İbni Manzûr. *Lisânü'l- Arab*. Kahire: Dârü'l İstikamet, 1952.

Karadeniz, Osman. *Ecel Üzerine*. İzmir: Anadolu Matbaacılık, 1992.

Karadeniz, Osman. "Kader/ Takdir: Her şeyin Bir Ölçüye Göre Yarattılması". *Kelam*. Ed. Şaban Ali Düzgün. 1/ 459-481, Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.

Karaman, Fikret. *Trafik Kazalarının Önlenmesinde Yeni Bir Umut*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 2017.

Karaman, Hayrettin, v.dğr. *Kur'ân Meali Türkçe Meâl ve Tefsir*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003.

Köksal M. Asım. *İslâm Tarihi*. İstanbul: Şamil Yayınevi, 1981.

Köse, Ali-Küçükcan, Talip. *Doğal Âfetler ve Din*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2000.

Kula, Naci. "Deprem ve Kıyamet Benzetmesi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/9 (Eylül, 2000), 351-360.

Kutub, Muhammed. *İnsan Psikolojisi Üzerine Etüdler*. Çev: Bekir Karlığa. İstanbul: İşaret Yayınevi, 1992.

Matthys Leviiy-Mario Salvadin. *Deprem Kuşağı Deprem Nedir? Ne Değildir*. Çev: Turgut Gürer. İstanbul: Doğan Kitapevi, 1995.

Mevlânâ Celaleddini Rûmî. *Şerh-i Mesnevi*. Çev: Tâhiru'l Mevlevî. İstanbul: Şamil Yayınevi, t.s.

Muhammed Ali es-Sabunî. *Safvetü-Tefâsir Tefsirlerin Özü*. Çev: Sadrettin Gümüş. İstanbul: Ensar, 1990.

Müslim, Ebu'l Hüseyin Müslim İbn Haccac el- Kuşeyrî. *Sahih*. Beyrut: Dârü'l İhyâü't-Türas Arabî, 1952.

Müslim. *Tercüme ve Şerhi*. Çev: Ahmed Davudoğlu. İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1978.

Mütercim Asım Efendi. *Kâmûsu'l- Muhît Tercümesi (El Okyânûsu'l Basît Fî Tercemeti'l Kâmûsi'l-Muhît*. Çev: Mustafa Koç - Eyüp Tanrıver-

di. İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Yayınları, 2014.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Muvazzah İlmî Kelâm*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1972.

Okumuş, Ejder. “*Tabii Afetler, Din ve Toplum, Marmara Depremi Örneği*”. *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 1/15, (Haziran, 2002), 339-371.

Özek, Ali v.dğr. *Kur ’ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.

Öztürk, Yaşar Nuri. *Kur ’an Açısından Küresel Afetler*. İstanbul: Yeni Boyut yayınları, 2008.

Rağıb el-İsfahânî *Müfedât fi garibi ’l Kur ’ân*. Çev: Abdülbaki Güneş, M. Yolcu. İstanbul: Yarı Yayınları, 2015.

Razi, Fahreddin. Ebu Abdullah Muhammed bin Ömer. *Tefsîru ’l- kebîr; Mefatihü ’l- gayb*. Beyrut: Dârü ’l Kütübü ’l İlmiyye, 1990.

Remzi, Hüseyin. *Ahtarı Kebîr*. Kütahya: Hacı Hüseyin Efendi Matbaası, 1309.

Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi. Çev: Mehmed Sofuoğlu. İstanbul: Ötügen Yayınevi, 1987.

Şahin, Tahir Erdoğan. *Erzincan Tarihi*. Erzincan: Erzincan Hayra Hizmet ve Dayanışma Vakfı, 1987.

Taberî, Muhammed b. Cerir. *Taberî Tefsiri*. Çev: Mehmet Keskin. İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2019.

Tirmizî, Ebu İsa Muhammed Bin İsa Bin Sevre. *Sünen-i Tirmizi Tercemesi*. Çev: O. Zeki Mollaahmetoğlu. İstanbul: Yunus Emre Yayınevi, ts.

Topaloğlu, Bekir-Çelebi İlyas. *Kelam Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2010.

Türkgülü, Mustafa. *Ana Hatlarıyla Ahlâk ve İslâm Ahlâkı*. İstanbul: ensar, 2018.

Yaparel, Recep. “Depresyon ve Dini İnançlar İle Tabiatüstü Nedensel Yüklemler Arasındaki İlişkiler”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (Aralık), 1994.

Yar, Erkan. “Deprem”. *Fırat Gazetesi*. 31 Ocak 2020, 1-2.

Yavuz, Yusuf Şevki, “Kader”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/ 58-63. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur ’ân Dili*. İstanbul: Eser Yayınları, 1971.

Yıldız, Kemal. “Sorumluluk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 37/380-382, İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Zafer Araştırma Grubu. *Deprem Nasıl Önlenir?*. İstanbul: Zafer Yayınları, 1999.

Zemahşerî, Mahmud bin Ömer. *el-Keşşaf*. 2. Baskı. Kahire: Matbatü ’l İstikâme Kahire, 1953.